

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Острозька академія»
Навчально-науковий центр заочно-дистанційного навчання
Кафедра філософії та культурного менеджменту

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеня магістра
на тему: «Система християнських середніх навчальних закладів у
сучасній Україні: досвід протестантських конфесій»

Виконала студентка VI курсу, групи ЗМР-61
спеціальності 031 Релігієзнавство
освітньо-професійної програми «Релігієзнавство»
Мартинюк Вікторія Іванівна

Роботу допущено до захисту
на засіданні кафедри релігієзнавства і теології
(протокол №___ від «___» _____ 2022 р.)
Завідувач кафедри _____ / Петрушкевич М.С. /

Науковий керівник – кандидат історичних наук, доцент
Филипчук Світлана Василівна
Рецензент – кандидат філософських наук, доцент кафедри цивільно
правових дисциплін МЕНУ ім. С. Дем'янчука
Смаль Ірина Ігорівна

Острог, 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. АНАЛІЗ РОЗВИТКУ СФЕРИ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ У ПРОТЕСТАНТСЬКИХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ.....	8
1.1. Становлення християнських шкіл за часи незалежної України.....	8
1.2. Діяльність Міжнародного альянсу для розвитку християнської освіти.....	12
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ	1
.....	22
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ХРИСТИЯНСЬКОЇ ШКОЛИ ЯК ПЕДАГОГІЧНОГО ЯВИЩА.....	24
2.1. Особливості християнських шкіл в змісті, методах навчання та виховання учнів.....	24
2.2. Аналіз нормативно-правового законодавства щодо функціонування християнських шкіл в Україні.....	33
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ	2.....
.....	42
РОЗДІЛ 3. ОРГАНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ХРИСТИЯНСЬКИХ СЕРЕДНІХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ В УКРАЇНІ.....	44
3.1. Особливості організації навчально-виховного процесу у християнських середніх закладах освіти.....	44
3.2. Зміст, форми, методи та засоби навчання в християнських школах.....	64
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3.....	88
ВИСНОВКИ.....	90
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	92

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Швидкий розвиток сучасного світу створює нові реалії та диктує нові виклики часу, що беззаперечно пов'язані з розвитком освіти та виховання. Духовно-моральна криза українського суспільства негативно повпливала на ситуацію у державних загальноосвітніх навчальних закладах. Матеріальні цінності стали пріоритетними для більшості людей. В результаті, стає все важче прищеплювати дітям та молодим людям вічні ідеали та цінності, які були би орієнтирами у їхньому житті.

У християнських конфесіях завжди переймалися темою виховання підростаючого покоління. Коли Україна здобула незалежність, а церкви отримали більшу свободу для сповідання своєї віри, християни задумалися над новими заходами виховання та впливу на дітей та сучасну молодь. Крім того, у зв'язку з незгодою із певними світоглядними парадигмами, які були в основі державних освітніх програм, протестантські церкви усвідомили необхідність заснування християнських шкіл, які б формували правильний світогляд у дітей.

Спираючись на досвід інших країн, у яких протестантські конфесії заснували багато християнських навчальних закладів, та практичну допомогу педагогів з США та європейських країн, в Україні з початку незалежності почали створюватися християнські приватні школи.

Науково-пошукова робота не є багатою на джерела та літературу, адже серед наукових публікацій дуже мало праць присвячених темі християнських шкіл. Можливо, це пов'язано з історичним минулим нашої держави, відірваністю від християнської традиції та упередженим ставленням суспільства до протестантських громад. Отож, досліджувана тема є актуальною не лише для історії розвитку протестантських конфесій, але й для

практичного вирішення складних проблем у системі освіти в сучасній Україні.

У сучасній вітчизняній літературі, представлена невелика кількість досліджень, що стосуються розвитку християнських шкіл в Україні. Зокрема це праці Ю. Решетнікова [11], Т. Артерчук [62], Т. Якшиної [60], М. Гузика [10; 58], М. Антонця [1].

Мета роботи полягає у з'ясуванні особливостей функціонування християнських середніх навчальних закладів у сучасній Україні на основі досвіду протестантських церков.

Відповідно до поставленої мети, визначені наступні **завдання дослідження**:

- визначити основні диференційні ознаки християнської школи;
- виявити особливості організації навчально-виховного процесу в християнській школі;
- встановити відмінності між християнськими школами та державними закладами освіти;
- визначити переваги християнських закладів освіти;
- дослідити етапи становлення християнських шкіл за період незалежної України;
- проаналізувати динаміку заснування християнських приватних шкіл за період з 1991 року до нинішнього часу;
- з'ясувати основну місію діяльності Міжнародного альянсу для розвитку християнської освіти та його вплив на християнські школи;
- розглянути нормативні закони щодо функціонування християнських шкіл;
- проаналізувати державні вимоги щодо ліцензування християнських приватних закладів освіти;
- простежити відносини між християнськими закладами освіти та державними органами управління в сфері освіти;

- встановити виклики, проблеми та майбутні перспективи розвитку християнських закладів освіти.

Об'єктом дослідження є християнські школи протестантських конфесій періоду незалежності України.

Предметом аналізу є зародження, становлення, виклики та позитивний досвід діяльності християнських шкіл в Україні.

Хронологічні рамки аналізу охоплюють період від проголошення незалежності України в 1991 році до сьогодення.

Географічні межі в найширшому сенсі охоплюють аналіз розвитку християнських шкіл по всій території України. Зокрема, у роботі дається детальний опис діяльності християнських шкіл у м. Луцьку, м. Ківерці (Волинська область), м. Дубно (Рівненська область) та м. Харкові.

Методи дослідження. Проведення аналізу розвитку християнських шкіл в Україні стало можливим завдяки залученню низки методологічних принципів та засад.

З огляду на те, що предмет дослідження значною мірою пов'язаний із релігієзнавством, основними принципами були:

- принцип історизму, оскільки в роботі робиться історичний аналіз фактів та подій, які закладали основи заснування, становлення та розвитку християнських середніх навчальних закладів в Україні;
- принцип світоглядної нейтральності (зумовлений науковими традиціями академічного релігієзнавства);
- дескриптивний (або описовий) підхід.

У роботі використано такі теоретичні методи дослідження: комплексний теоретичний аналіз, проблемно-хронологічний, порівняльно-історичний, аналітико-синтетичний методи, метод систематизації та порівняння, структурування, класифікації та узагальнення, які надали змогу проаналізувати весь комплекс історичних джерел, пов'язаних з даною тематикою, охарактеризувати сучасний стан розвитку християнських шкіл в Україні.

Крім того, задля виконання цього завдання, було проведено 5 опитувальних бесід-інтерв'ю із засновниками, директорами та заступниками директорів християнських освітніх закладів, зокрема О. Вяловим [21], С. Гопанчуком [20], Р. Барко [17], І. Радисюк [23], С. Свиновой [18], 1 опитувальне інтерв'ю з вчителем християнської етики, права та історії М. Кубай [17], 1 опитувальне інтерв'ю з директоркою Міжнародного альянсу для розвитку християнської освіти Т. Чумаковою [19], 1 опитувальне інтерв'ю з пастором церкви «Фіміам» Ю. Михальчуком [22].

Наукова новизна полягає в тому, що на основі опублікованих джерел, нормативних документів, інтерв'ю із засновниками та директорами шкіл, подано цілісну картину сутності, заснування, становлення та розвитку християнських шкіл в Україні від початку незалежності до нинішнього часу. *Вперше* досліджено діяльність християнських середніх навчальних закладів на території України в період незалежності держави. *Набуло подальшого розвитку* твердження вчених про те, що християнські навчальні заклади дають високий рівень академічних знань та якісне моральне виховання завдяки методу інтеграції біблійних істин у всі сфери шкільного життя.

Теоретичне значення результатів. У дослідженні значно поповнене розуміння концепцій становлення, масштабності та здобутків християнських середніх навчальних закладів заснованих протестантами. Крім того, здійснений загальний огляд особливостей навчання у християнських школах України. Відтак проведений аналіз може слугувати методологічною основою для подальших наукових досліджень можливих перспектив розвитку християнських шкіл в Україні.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що результати аналізу діяльності християнських шкіл в Україні можуть бути використані пасторами протестантських церков, засновниками та директорами християнських шкіл; під час написання курсових робіт та статей; під час викладання курсів з християнської педагогіки, історії

української педагогіки та для подальшого вивчення історії розвитку освіти в протестантському середовищі.

Апробація результатів роботи. Виступ на науковій викладацько-студентській конференції «Дні науки» Національного університету «Острозька академія» (2022 р.).

Структура роботи. Робота побудована за хронологічно-проблемним принципом і складається зі вступу, основної частини (трьох розділів), висновків, списку використаних джерел та літератури (66 найменувань). Загальний обсяг роботи становить 98 сторінок, із них основний текст – 89 сторінок.

І РОЗДІЛ

АНАЛІЗ РОЗВИТКУ СФЕРИ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ У ПРОТЕСТАНТСЬКИХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ

1.1. Становлення християнських шкіл за часи незалежної України

Християнські приватні школи є ровесниками незалежної України. Адже в часи існування Радянського Союзу відкриття та існування християнських шкіл було неможливим. Держава вела таку політику, що школа може бути лише державною і більше ніякою; всі діти повинні були вчитися лише за однією шкільною програмою, в основі якої лежала комуністична ідеологія. Більше того, християни практично не мали можливості вчитися у вищих навчальних закладах та здобувати педагогічну освіту. Тому вчителів-християн не було.

Після проголошення незалежності України у 1991 році релігійні організації отримали свободу для провадження відкритої діяльності. Протестантські церкви почали швидко розвиватися та виявилися з-поміж інших конфесій найбільш соціально орієнтовними. Реформоване християнство, протестантські церкви, зайнялися активною громадською діяльністю та мали значний успіх у відповідях на проблеми та потреби суспільства. Невипадково з конфесійного середовища виокремилися люди, які розуміли важливість формування в дітях християнського світогляду. Тому чимало християнських конфесій почали виявляти бажання щодо створення християнських загальноосвітніх шкіл. У протестантських церквах усвідомили важливість створення таких шкіл, де навчально-виховний процес повинен здійснюватися на основі біблійних принципів [61].

Внаслідок цього із 90-х років минулого століття розпочався процес створення загальноосвітніх шкіл, які засновувалися церквами різних деномінацій, союзами церков та міжнародними організаціями. Школи могли належати до певної конфесії, але більшість шкіл були міжконфесійними. Одними з перших шкіл, які відкрилися, були:

- «Експериментальна спеціалізована школа з англійською мовою навчання» у Чернівцях, 1991 рік, (з 1999 року школа продовжила роботу як «Приватна загальноосвітня школа «Надія» [44];
- приватна школа «Сяйво» у м. Житомирі, 1995 рік [13];
- приватна школа «Стежинка» у м. Ізмаїл, 1997 рік [43];
- приватна школа «Джерельце» у м. Донецьк, 1995 рік (пізніше школа отримала назву «Глорія» [42].

Однак при відкритті закладів освіти релігійні організації зіткнулися з багатьма викликами та проблемами, для вирішення яких їм прийшлося шукати різноманітні способи. Відповідно закону «Про освіту» з усіма поправками на той час, загальноосвітні заклади освіти могли створюватися лише органами державної виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями незалежно від форми їхньої власності, а також громадянами [14]. Крім того, у Положенні про порядок створення, реорганізації і ліквідації навчально-виховних закладів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 228 від 5 квітня 1994 р., був зазначений перелік суб'єктів, які мали право засновувати навчально-виховні заклади. Відповідно до Положення лише кооперативні, громадські організації, підприємства та установи, приватні особи мали можливість бути засновниками закладів освіти [40]. Тобто чинне законодавство не давало релігійним організаціям право на створення загальноосвітніх шкіл.

Ось тому, до 2015 року релігійним громадам, які хотіли відкрити християнську школу, потрібно було спершу створити та зареєструвати якусь громадську організацію, яка надалі виступала б у ролі юридичного

засновника відповідного навчального закладу. Була також інша альтернатива, коли приватні особи виступали офіційними засновниками християнської школи.

Зауважимо, що християнські школи зіткнулися з різноманітними викликами не лише зі сторони держави, але й самих релігійних громад. Адже в структурі та управлінні більшості протестантських союзів були відсутні відділи та працівники, які б відповідали за відкриття та забезпечення функціонування християнських шкіл. Тому можна сказати, що в більшості випадків створення християнського приватного закладу було результатом не бачення та бажання відповідного союзу, а ініціативою конкретно місцевої громади або окремих людей [61].

«На першому етапі держава активно підтримувала розвиток приватної школи, оскільки загальна середня освіта є обов'язковою і держава гарантує її виконання. Однак, у 2000 році з невідомих причин державний компонент на виконання обов'язкового державного стандарту освіти перестав фінансуватися з боку держави. Справа розвитку навчальних закладів приватної форми власності стала справою самих колективів і батьків», – зазначає А. В. Лейбович [15].

Другий етап, який розпочався в 2000 році та тривав орієнтовно до 2015 року, характеризується занепадом розвитку християнських приватних шкіл. Крім того, що держава не надавала фінансову допомогу приватним школах, вони не мали пільги на оренду приміщення та не отримували підручників на дітей. Приватні заклади освіти входили до категорії споживачів тарифів на комунальні послуги, які коштували найдорожче [15].

Найбільшою перешкодою для створення та функціонування християнських шкіл була фінансова проблема. Адже такі школи могли працювати лише за рахунок батьківських внесків та підтримки спонсорів. Крім того, плата за навчання, хоч і доволі високих розмірів, не могла покривати усі потреби школи щодо витрат за оренду, виплати заробітної плати вчителям та інших господарських витрат. Зі сторони держави приватні

школи не отримували фінансової допомоги, відповідно саме відсутність фінансової підтримки було найактуальнішою проблемою. «Виникла така ситуація, коли батьки, сплативши податки, з яких фінансуються державні навчальні заклади, мусили ще раз платити за навчання своїх дітей у приватних закладах. Як тут не згадати про бажаність того, щоб, за висловом Президента, гроші ходили б за дитиною», – підкреслює Ю. Є. Решетніков [11].

Також він зауважує, що чимало християнських закладів освіти зіткнулися з упередженим ставленням до себе з боку чиновників органів управління освітою, що може бути проявом конфесійних уподобань. Особливо ця упередженість зростала у випадку, якщо засновники школи не приховували своєї конфесійної належності і того факту, що школа створюється на християнських підвалинах. З боку відповідних державних органів робилися значні зусилля, щоб не допустити існування християнських школи, зокрема мотивуючи це Законом «Про освіту» щодо відокремлення школи від церкви [11].

Під час створення християнських шкіл засновникам заборонялося у найменуванні закладу вказувати слово «християнський». Тому офіційно всі заклади освіти були звичайними приватними школами, хоч і мали духовне спрямування. Після початку воєнних дій в Україні у 2014 році багато шкіл закрилися та припинили своє існування, наприклад, приватна школа «Глорія» взагалі була знищена.

Сьогодні українські християнські школи знаходяться на етапі активного розвитку. Починаючи з 2015 року школи отримали підтримку на державному рівні. 2 червня Верховна Рада прийняла Закон України № 498-VIII «Про внесення змін до деяких законів України щодо заснування релігійними організаціями навчальних закладів» [50]. Відповідно до цього закону, релігійним організаціям дозволили засновувати навчальні заклади. Крім того, школам надали право на отримання освітньої субвенції від держави [62].

Прийняття цих законів дало можливості церквам працювати відкрито та напряду відкривати християнські заклади освіти. Щороку в Україні почали створюватися нові християнські приватні освітні установи, як і в містах обласного значення, так і в маленьких містах на рівні району.

Важко сказати точну кількість християнських шкіл, які сьогодні функціонують в Україні. Офіційної статистики, доступної для аналізу, немає, тому ми не можемо однозначно заявити про конкретні дані. Відповідно до Реєстру суб'єктів освітньої діяльності в Україні, закладів, які б містили у своїй назві «християнський заклад» нараховується лише десять [54]. За словами директорки Міжнародного альянсу для розвитку християнської освіти Тетяни Чумакової, в Україні таких шкіл близько ста. Бачимо великі розбіжності в цифрах.

Є деякі фактори, які унеможливають здійснення точного підрахунку християнських закладів:

- освітня установа може знаходитися на стадії ліцензування;
- освітня установа може бути філією від конкретної школи;
- заклад може бути заснованим приватною особою та власне не містити інформацію про релігійну спрямованість школи.

Отже, в Україні триває інтенсивний період створення християнських приватних шкіл. Це школи, які пропонують високий рівень надання освітніх послуг та є конкурентними для державних закладів, працюють на засадах християнської моралі та всебічно розвивають дитячі особистості. Перспективи подальшого розвитку християнських приватних навчальних закладів прямо корелюють із загальною соціально-політичною ситуацією в країні, здатністю конкретного освітнього закладу розробляти та реалізовувати стратегію і тактику, спрямовану на продукування якісної освіти.

1.2. Діяльність Міжнародного альянсу для розвитку християнської освіти

Останнє десятиліття в Україні активно розвивається християнська освіта. Як і в обласних центрах, так і в невеликих містечках, щороку відкриваються християнські школи та дошкільні центри. При відкритті нового закладу дирекція та педагогічний колектив зустрічаються з багатьма проблемами та викликами. Повстають питання, як отримати державну ліцензію, організувати навчально-виховний процес, вирішувати фінансові та кадрові проблеми. В нашій країні цією сферою діяльності займається організація МАРХО – Міжнародний альянс для розвитку християнської освіти [32; 38]. Це така платформа, де вчителі і школи можуть отримати поради та підтримку, методичні посібники, рекомендації щодо біблійної інтеграції у навчальні предмети та відкриття християнського навчального закладу.

МАРХО дуже тісно пов'язаний з Міжнародною асоціацією християнських шкіл (МАХШ) [37]. Саме організація МАХШ дала основу для розвитку християнської освіти в Україні в дев'яностих роках минулого століття. Вона діяла з 1994 по 2014 рр.

У 1992 році в Україну приїхало місіонерське подружжя Реймонд та Сінді Ле Клер зі Сполучених Штатів Америки, які були місіонерами саме в сфері освіти. Вони були дуже здивовані тим, що серед християн не було освітян. Причина полягала в тому, що за часів Радянського союзу віруючим не дозволяли отримувати вищу освіту. І навіть тоді, коли вже відбувся розпад СРСР, місіонери побачили, що не було з ким утворювати християнські школи. Тому вони почали організацію християнських шкіл з вчителів недільних шкіл. Це були звичайні люди, які виявили бажання взятися за цю справу. Тоді ще не було ніякої законодавчої бази, тому всі школи утворилися як звичайні приватні заклади. В Києві відкрився офіс МАХШу. Християнська освіта почала потрохи розвиватися.

В Україну почали приїжджати багато цікавих лекторів з США. Вони читали лекції та проводили різноманітні семінари. За словами директорки МАРХО Тетяни Чумакової, яка в той час жила в місті Донецьку і працювала

на посаді директора приватної християнської школи «Глорія», в процесі навчання виникли певні труднощі. Проблема полягала в тому, що американська система освіти відрізнялася від української системи. Те, чому американські викладачі вчили українських вчителів, важко було переробити та застосувати у вітчизняній освіті. «Педагоги мали теоретичне уявлення, як це робити, але на практиці було досить складно. Крім того, в різних регіонах України по-різному ставилися до приватних шкіл, які мають християнський напрям. Не завжди це можна було робити відкрито», – підкреслює Т. Чумакова [19].

В 2014 році, коли почалася війна на Донбасі, організація МАХШ закрила свій офіс в Україні і переїхала у європейські країни. Ця Асоціація функціонує і до цього часу, усі курси та теми викладаються на англійській мові. Це стало причиною, чому українським вчителям-християнам було важко туди приїжджати, адже не всі досконало знали іноземну мову, щоб вільно слухати лекції. Більше того, такі поїздки на навчання потребували великих коштів.

В Україні залишилися школи, які були організовані за допомогою МАХШ. Крім того, місіонери Реймонд та Сінді також залишилися в Києві, щоб далі продовжувати своє служіння. «Нашу школу забрали. Прийшли військові, наставили автомати, і сказали, що у нас є двадцять хвилин, щоб покинути приміщення. Тому ми були змушені виїжджати у безпечні місця. І тоді ми зібралися командою директорів українських християнських шкіл і почали роздумувати над тим, що робити далі. Ми розуміли, що потрібно було якось рухатися далі, щоб зберегти єдність між християнськими приватними школами», – розповідає Т. Чумакова [19].

На цій зустрічі було прийняте рішення зробити Всеукраїнську асоціацію християнських шкіл. Пізніше про це дізналися директори християнських шкіл з Прибалтики та Білорусі. Дізнавшись про створення організації, вони також виявили бажання приєднатися до асоціації. Тому Всеукраїнська асоціація християнських шкіл була перейменована та

перереєстрована у Міжнародний альянс для розвитку християнської освіти (МАРХО).

Отож, МАРХО розпочав своє існування в 2015 році. Директором Альянсу призначили Тетяну Чумакову. Реймонд та Сінді Ле Клер залишилися працювати як головні консультанти з всіх програм. Нині через російсько-українську війну вони знову вернулися в США, але завжди на зв'язку і далі продовжують свою роботу як і в місії, і як консультанти в МАРХО. Вже в 2016 році вперше були організовані курси підвищення кваліфікації для вчителів, на які приїхали сто вчителів з чотирьох країн. Бажаючих вчитися, як організовувати християнську школу та як викладати по-християнськи, виявилось дуже багато.

Тому основним завданням МАРХО вбачав у тому, щоб навчити вчителів, як викладати в християнській школі, адже це зовсім інше викладання, ніж в звичайній державній школі. Це значить вміти інтегрувати біблійні цінності в кожний навчальний предмет. На початку своєї діяльності організація зіштовхнулася з тим, що часто вчителі, хоч були і християнами, але не завжди знали, що робити на уроці, як свою християнську віру інтегрувати в той предмет, який він викладає.

Більше того, існувало таке хибне розуміння, що християнська школа передбачає тільки молитву, читання Біблії та біблійні уроки. І також ще здійснюється християнський виховний процес, тобто святкування Пасхи, Різдва, співаються християнські пісні. Але насправді в християнській школі все влаштовано інакше. Християнська школа – це коли на будь-якому уроці вчитель може показати Бога, не промовляючи ні разу слова Бог і не читаючи Біблію. Як підкреслює Т. Чумакова, Біблія – це Біблія, а предмет – є предмет, і не потрібно це ототожнювати чи робити бінарні уроки.

Для того щоб школа дійсно була християнською, потрібно вміти здійснювати інтеграцію. В МАРХО переконані, що викладання шкільних предметів по-християнськи є одним з найкращих способів допомогти учням любити Бога та любити ближніх, як самих себе. Досягнення цих двох

основоположних біблійних цілей стосовно академічного змісту, освітнього процесу та шкільного співтовариства має бути головним завданням будь-якого навчального закладу, який називає себе християнським [38].

Отож, був розроблений спеціальний курс «Навчання по-християнськи 4+», який складається із 100 годин. Деякі з директорів та вчителів, які колись були на різноманітних курсах від МАХШ, об'єднавшись з методистами, усі здобуті знання інтегрували в українську освіту. Вони адаптували американський досвід християнських шкіл для української ментальності і перефразували всі ті методики, щоб вони були спроможними викладатися в Україні. Вчителі після того, як вони проходять цей курс, отримують сертифікат, в якому є 100 годин для підвищення кваліфікації. На педагогічній раді вони затверджують цей сертифікат і можуть атестуватися далі.

Як зауважує директорка організації Тетяна Чумакова, вчителі дуже вдячні та задоволені курсом «Навчання по-християнськи 4+». Адже насправді, є вчителі, які кажуть, що вони могли вісім років працювати в християнській школі, намагатися на всіх уроках поєднувати теми з Біблією, але часто це їм не вдавалося. «Не потрібно робити цього штучно. Християнство – це наше життя. Наш християнський світогляд впливає на викладання предмету, і це якраз називається інтеграція біблійних цінностей. Дітям цікаво вчитися, коли вчитель так викладає і самим вчителям цікаво готувати урок, тому що вони кожен раз відкривають для себе нове. Предмет тоді стає ніби великим відчиненим вікном. Діти через цей предмет можуть зрозуміти Творця Всесвіту, цілі буття та моральні закони. Це стосується абсолютно усіх предметів: математики, літератури, фізики, фізкультури і навіть музики», – зазначає директорка МАРХО Тетяна Чумакова [19].

Тобто найголовніше завдання християнської школи полягає в тому, щоб і навчальний процес, і виховний процес були християнськими. Навчальний процес можна назвати не тоді, коли на уроці української мови діти читають книгу Псалмів з Біблії та шукають там підмет, присудок та другорядні члени речення, а тоді коли здійснюється інтеграція. Звісно вони можуть помолитися

перед початком уроку, якщо вони хочуть, чи всередині уроку, якщо це підходить. Але це не є основною ознакою християнської школи. Це вже виховний процес, який відбувається згідно плану, який передбачає виховання на біблійних цінностях.

Згодом в МАРХО помітили, що школа може прислати лише декількох своїх вчителів на навчання. Але кількість людей, які бажали пройти цей курс, була завжди великою, тому важко було таким чином працювати. Тому з часом був розроблений дистанційний курс «Навчання по-християнськи 4+» на спеціальній платформі [35]. Це виявилось надзвичайно ефективним проектом, адже, по-перше, згодом почався карантин. Вчителі могли вчитися вдома або в своїй школі. І по-друге, тепер колектив школи, в якому 20, 30, 40 вчителів, змогли навчатися усі, а не лише 5-6, які поїхали на курс.

Після проходження курсу вчителі розуміють, куди їм потрібно рухатися, яка мета, місія та бачення християнської школи. І основне, педагоги знають і розуміють, що таке інтеграція і яким чином її здійснювати. Вони мають можливість користуватися спеціально розробленими моделями уроків інтегрування біблійних цінностей. Зараз на курсі пропонуються п'ять моделей – як християнський світогляд передати через навчальний предмет. Ці технології дуже популярні. Цими технологіями користуються в Великобританії, США, Австралії. Вони розроблені провідними спеціалістами у сфері шкільної християнської освіти. Засновники МАРХО зв'язалися з кожним автором методики та попросили дозволу інтегрувати ці технології для шкільних програм, запропонованих українським Міністерством освіти. Відповідно весь матеріал використовується легально та не порушує закон щодо авторських прав.

Ще один важливий напрямок роботи Альянсу – це організація семінарів, конференцій та інших заходів для вчителів. Щороку проводиться триденна конференція «З Богом на уроці». Це величезна конференція для вчителів, де відбувається презентація уроків з інтеграцією. Вчителі мають

можливість практично спостерігати, як викладати певні теми, обговорюють різноманітні питання та вирішують певні проблеми.

Також на початку кожного року відбувається конференція для засновників та адміністрації шкіл «Лідер християнської освіти» [28]. Бути керівником християнського навчального закладу – складне завдання, тому Альянс по-особливому ставиться до проведення такого заходу. Це чудова платформа для спілкування і навчання керівництва школи. Часто запрошуються представники Міністерства освіти, щоб вони пояснили певні закони чи розпорядження, представили програми або дали певні рекомендації.

Також MAPХО працює з учнями, які навчаються в християнських школах. Проводиться спеціальна олімпіада для дітей. Вона називається «Фестиваль дарів». Це олімпіада і відпочинок одночасно, ніби як дитячий табір. Діти приїжджають з різних країн, тому олімпіада проводиться українською та англійською мовами. Для українських дітей – це гарна можливість практикувати знання іноземної мови.

Крім того, основним напрямком роботи організації є відкриття християнських шкіл. Співробітники MAPХО можуть надати консультації: від юридичних і адміністративних питань до формування академічних процесів.

З 2016 року MAPХО тісно співпрацює з Міністерством освіти. Колишня міністерка освіти Лілія Гриневич в своїй діяльності була прихильною до ідеї християнських шкіл. Вона була зацікавлена в тому, щоб в українській освіті впроваджувалося виховання християнських цінностей [29]. Зрештою, був прийнятий закон 1447, який дозволив легалізацію християнських шкіл. Тобто тепер всі християнські школи можуть відкриватися з назвою «Приватна загальноосвітня християнська школа». В законі говориться про те, що кожна церква чи будь яка релігійна організація має право бути засновником приватної християнської загальноосвітньої школи. На одній з лідерських зустрічей MAPХО це підтвердив директор департаменту при МОНУ з дошкільної та шкільної освіти Юрій Кононенко. Представник Міністерства

освіти говорив про співробітництво, запрошував педагогів-християн включатися в роботу над реформою української освіти [31].

Тому сьогодні християнські школи отримують ліцензію і випускникам після закінчення школи вручають диплом державного зразка. Зазначимо, що багато зусиль організація зробила і для того, щоб добитися для шкіл фінансової допомоги від держави. Якщо школа має ліцензію, вона має право отримувати кошти на дитину з державного бюджету.

Також активно здійснюється робота з пасторами церков. Адже до цього часу ще багато священнослужителів не мають правильного розуміння, що таке християнська школа, як її відкривати та взагалі для чого вона. Тому МАРХО почали проводити спеціальні семінари «Як відкрити християнську школу», на яких розповідають усю детальну інформацію про християнські школи та дають практичні поради, як відкривати такі школи. Більше того, МАРХО допомагає безпосередньо з документацією та іншими питаннями.

З часом Альянс почав розширюватися та розвиватися. Членами МАРХО вже є більше ніж сорок християнських навчальних закладів України та країн Прибалтики, які беруть активну участь у різноманітних навчальних заходах. Організація МАРХО об'єднує не тільки школи, але й дитячі садочки та християнські університети, які мають державну ліцензію. В Україні нині діють лише два таких вищих заклади освіти: Український гуманітарний інститут і Таврійський християнський інститут. Отож, вихователі у садочках, вчителі та викладачі ВНЗ мають можливість пройти курс, відвідувати різні семінари та конференції.

МАРХО співпрацює з християнськими закладами різного рівня із закордону. Є багато зв'язків з християнськими школами США. Зараз засновники працюють над тим, щоб кожен українську християнську школу приєднати до американської школи. Крім того, налагоджене партнерство з університетами з США, Великобританії та інших європейських країн. Зокрема, МАРХО активно співпрацює з Голландським християнським університетом із навчання викладачів і центром освітнього консультування

«Driestar educatief», а також із Литовським християнським університетом (LCC).

2017 року Тетяна Чумакова вперше представила Україну й асоційованих членів MAPXO в Європейській асоціації педагогів християн EurECA в Осло. MAPXO став членом EurECA, що дає можливість брати участь у європейських конференціях, одержувати й ділитися досвідом з європейськими колегами [31].

У майбутньому Альянс планує відкрити другий рівень дистанційної програми навчання. Це величезний проект, який повинен об'єднати вчителів одного профілю: окремо для вчителів літератури, української та іноземних мов, вчителів фізико-математичний циклу, естетичного цикл та ін. Також розробляється можливість для індивідуального проходження курсу, планується подальше проведення лідерських конференцій, семінарів для методистів і педагогів, поповнення інформаційно-методичного сайту новими матеріалами, видання книг і брошур для педагогів і керівників християнського навчального закладу.

Зауважимо, що сьогодні організації МАХІШ та MAPXO продовжують співпрацю. Це дві різні організації, які паралельно працюють в різних частинах світу. Директорка Тетяна Чумакова вважає, що саме Бог зробив так, щоб МАХІШ дала початок цьому служінню, українські вчителі зрозуміли, як це робити і далі якісно можуть продовжувати цю справу самі.

MAPXO активно розвиває свій сайт та публікує багато різноманітних матеріалів у всіх розділах [33; 34; 38]. Частину інформації читачі можуть дізнатися безкоштовно, а частина матеріалу відкрита лише членам організації. У розділі «Дошкільна освіта» публікуються статті щодо проблем християнських дошкільних закладів. Розглядаються питання вікової психології, як розвивати мислення у маленьких дітей, формувати характер, відкривати дитячі таланти та взагалі зрозуміти, що цікавить дошкільнят та як їх правильно виховувати і навчати. «Вища освіта» – це розділ сайту, де педагоги вищих навчальних закладів зможуть знайти ресурси щодо ситуації у

вищій освіті та проблеми, які там існують, також є матеріали про те, як покращити професійну майстерність викладачів та здійснювати навчально-виховний процес на основі християнських цінностей [4; 12].

Розділ «Шкільна освіта» пропонує матеріали щодо найважливіших аспектів навчання та виховання дітей шкільного віку, а саме: формування особистості учня та розвиток його світогляду, побудова правильних стосунків з дітьми та дорослими, розуміння важливості служіння Богу та іншим людям за допомогою своїх здібностей, талантів та знань. Крім того, вчителі зможуть більше дізнатися про біблійну інтеграцію та розглянути конкретні приклади уроків. Також є добірка статей, у яких вчителі з різних країн світу діляться досвідом навчання та виховання школярів відповідно до біблійного світогляду, цінностей та принципів взаємин. У цих матеріалах педагоги розповідають про проблеми, з якими вони стикаються у повсякденному шкільному житті, та про те, які способи вирішення цих проблем вони знайшли [63].

«Батькам та лідерам церкви» – це ще один важливий розділ сайту, де можна знайти статті, відео, буклети та посібники про християнські заклади та їх організовувати, християнську освіту та її переваги. Крім того, батькам пропонуються статті щодо виховання дітей та даються поради, як правильно вирішувати проблеми та конфлікти з дітьми [2].

Ще однією позитивною стороною діяльності MAPXO є розроблений посібник «Що робить школу християнською та як її організувати?», який допоможе сформувати бачення щодо того, яким дійсно має бути християнський навчальний заклад, та дає відповіді на організаційні моменти, тобто базових установчих документів, ліцензування, фінансові та кадрові питання, поради щодо співпраці з батьками та церквами.

Загалом підкреслимо, що Міжнародний альянс для розвитку християнської освіти активно здійснює свою діяльність, допомагає педагогам навчитися впроваджувати метод інтеграції, директорам шкіл правильно

керувати закладами освіти, а засновникам дає чіткі рекомендації та інструкції щодо відкриття християнської школи.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Після проголошення незалежності України у 1991 році релігійні організації активно зайнялися громадською діяльністю та відкрито сповідували свої цінності. Віряни протестантських церков усвідомили важливість навчання та виховання дітей на основі біблійних істин. Тому саме протестантські конфесії першими підхопили ідею створення християнських закладів освіти.

На першому етапі становлення християнських шкіл відбувається популяризація відкриття християнських закладів освіти. Великий внесок здійснили педагоги з США та європейських країн. Вони поділилися своїм досвідом роботи в християнських школах, методами викладання різних предметів, практично показали як здійснювати біблійну інтеграцію на уроках та виховувати дітей на християнських засадах. Держава зі своєї сторони підтримувала цей процес.

З 2000-х років спостерігається занепад розвитку християнських приватних шкіл. Найбільшими труднощами у створенні та функціонуванні християнських закладів освіти були фінансові проблеми. Держава не

надавала фінансову допомогу таким школам, тому християнські приватні заклади існували лише за рахунок батьківських внесків та підтримки спонсорів. Зауважимо, що цих грошей постійно не вистачало, щоб покрити усі потреби. Не було жодних пілг на оренду приміщення та оплату комунальних послуг. Крім того, християнські школи зіткнулися з невизнанням та упередженим ставленням, як зі сторони державних службовців, так і загалом у суспільстві.

Після прийняття у 2015 році закону, який дозволив церквам бути засновниками приватних закладів освіти, знову спостерігаємо активний процес розвитку християнських шкіл. Крім того, школам надали право на отримання освітньої субвенції від держави. Відповідно кожного року протестантські церкви створюють християнські заклади освіти на базі церков, в орендованих приміщеннях або в новозбудованих будівлях. Зазначимо, що релігійні організації почали засновувати школи не тільки у великих обласних містах, а й навіть у маленьких містечках.

В Україні діє організація MAPXO – Міжнародний альянс для розвитку християнської освіти. Його мета навчити вчителів викладати по-християнськи, тобто вміти здійснювати біблійну інтеграцію та допомогти засновникам, директорам та усім педагогам організувати дійсно християнську школу. Проводяться багато семінарів, конференцій та різних зустрічей для педагогів. Вчителі мають можливість обмінюватися досвідом, вирішувати проблемні питання й отримувати поради та рекомендації щодо своєї діяльності.

Сайт MAPXO пропонує велику кількість корисних ресурсів щодо створення та функціонування християнського закладу, навчання та виховання здобувачів освіти на основі християнських цінностей.

РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ХРИСТІЯНСЬКОЇ ШКОЛИ ЯК ПЕДАГОГІЧНОГО ЯВИЩА

2.1. Особливості християнських шкіл в змісті, методах навчання та виховання учнів

Хоч християнські школи в Україні досить стрімко популяризуються в останнє десятиліття, але до цих пір в суспільстві існують певні стереотипи щодо них. Розглянемо деякі з них та спробуємо їх спростувати:

- Якщо діти ходять у приватну школу, то яким чином вони можуть виконувати доручення Ісуса Христа щодо євангелізації світу? Адже вони мають бути «світлом для світу» та «сіллю землі».
- У християнській приватних школах занадто багато інформації про Бога й релігію, а рівень якості освіти дуже низький.
- Християнські школи – це марна трата часу, адже лише державні школи можуть дати їм якісні знання. Не загальноосвітні школи, а церква,

недільна школа та батьки повинні подбати про духовне виховання дітей.

- У приватні заклади віддають своїх дітей тільки такі батьки, які вважають себе більш заможною сім'єю і шукають привілейованих умов.
- Християнські приватні заклади – це школи з «тепличними умовами» для учнів. Після закінчення школи їм буде важко взаємодіяти з однолітками та налаштовувати стосунки з невіруючими людьми. Не має сенсу тримати дітей подалі від реального життя.
- Християнська приватна школа, яку заснувала конкретна церква, виконує освітню місію лише щодо дітей з цієї церковної громади [39].

На думку Реймонда Ле Клера, нерозумно ставити перед дітьми шкільного віку завдання щодо євангелізації своїх невіруючих однолітків та вчителів. Адже переважна більшість дітей ще не є зрілими християнами, які мають глибоке духовне пізнання. Не можна очікувати від дітей вміння відстоювати християнську віру у відповідь на аргументи переконаного в еволюціонізмі вчителя біології, а також на світську філософію, що проходить практично через всі програми шкільних предметів і надає основний вплив на формування менталітету учнів. Звісно, що є школярі, які можуть впевнено засвідчити про Ісуса Христа, але все ж багато з них не готові до такої місії; тому бути «сіллю» та «світлом» у державних школах покликані, перш за все, вчителі-християни, які працюють у них [55].

Опитування, рейтинги та відгуки про християнські приватні школи беззаперечно показують, що такі заклади можуть дати учням набагато вищий рівень якості освіти ніж у звичайних державних школах. Більше того, приватні школи часто значно краще забезпечені матеріально-технічною базою, мають свої авторські розробки та методи навчання, тісно співпрацюють з школами з-за кордону.

Місія недільної школи полягає в тому, щоб показати дітям Ісуса Христа як Спасителя. Вона не може дати учням всеосяжну духовно-моральну,

богословську та академічну освіту, не кажучи про інтеграцію та взаємодію цих царин знань одна з одною та з різними сферами життєдіяльності людини. Крім того, в церкві діти проводять приблизно дві-три години на тиждень. Тобто християнські школи мають більше ресурсів та можливостей, щоб виховувати учнів та давати їм уявлення про реальний світ [55].

З приводу порівняння християнської школи з теплицею можна сказати наступне: головне призначення теплиці полягає в тому, щоб тимчасово ізолювати тендітні саджанці від якомога більшої кількості хвороб та комах, а також у спеціально контрольованому середовищі створити для них умови, що дозволяють виростити нетепличні, стійкіші і плодові рослини. Християнські школи повинні не просто захищати дітей від небезпек, а бути місцем, де молода християнська «поросль» отримає належне виховання та систематичну підготовку, достатню для того, щоб бути життєстійкими та плідними, опинившись за стінами «теплиці» [55].

Якщо говорити про контингент учнів, то більша частина дітей з сімей, які відносяться до середнього класу. Гарні та сучасні умови звісно, що є великою перевагою, але насправді значна кількість батьків обирають християнську приватну школу зовсім з інших причин. Їм подобається особлива атмосфера у таких закладах, високий рівень знання та гарне ставлення вчителів до дітей та виховання на основі християнських цінностей. Зазначимо, що в християнських школах навчаються діти різних конфесій. Батьків єднає спільне розуміння християнського світогляду. Вони хочуть, щоб діти знали, як відрізнити добро і зло, щоб вони були в середовищі гарного та толерантного ставлення, комунікацій, розвитку талантів [57]. Крім того, проаналізувавши школи, які засновані протестантською церквою, ми помітили, що більший відсоток учнів саме з православних або католицьких родин.

Розглянемо справжню суть християнської школи, її цілі та місію. Християнська школа – це школа, головна мета якої полягає в тому, щоб в тісній співпраці з батьками сприяти розвитку біблійного світогляду та

мудрості через цілісний розвиток учня. Проаналізуємо, що передбачає в собі цілісний розвиток дитини:

1. *Цілісний інтелектуальний розвиток.* Знання про світ і людину, які викладаються в школі, повинні викладатися у своїй цілісності. Такий підхід повинен показати взаємозв'язок Божого світу. Тобто коли діти вивчають світ, вони повинні дізнатися про Творця цього світу і Його задуми. Вивчаючи про людське життя, діти повинні дізнатися про моральні закони та цілі буття. Для того, щоб інтелектуальний розвиток учнів був цілісний, їм необхідно побачити цілісну картину про Бога та Його світ. Більше того, таке навчання повинно базуватися як на Божих відкриттях, так і на наукових дослідженнях [66, с. 15].
2. *Розвиток цілісної особистості.* Це передбачає не лише інтелектуальний, емоційний, фізичний розвиток, але й соціальний і духовно-моральний, який заснований на біблійних істинах, цінностях і принципах стосунків. Моральність передбачає чесні гармонійні стосунки між людьми, гармонію людини з самим собою та розуміння мети свого життя. Низька моральність в суспільстві призводить до таких наслідків, як війна, бідність, хабарництво, брехня та неякісного й байдужого ставлення до навчання та роботи [30, с. 79]. Ось тому в християнських школах робиться такий великий наголос на розвиток моральних якостей [66, с. 16].
3. *Розвиток цілісного ставлення до всіх сфер та етапів життя людини.* Християнські школи покликані готувати учнів до життя в усій його цілісності, а не тільки до ЗНО. Крім знань та практичних навичок, які потрібні учням у майбутній професії, учні потребують морального виховання і прикладів для наслідування для подальшого їх використання після закінчення школи: у служінні, сімейному житті, творчості й громадському житті, дозвіллі, пенсійному віці й старості. Учні мають отримати міцний фундамент, щоб бути успішними й богоугодними на всіх етапах свого життя [66, с. 17].

Для того, щоб навчально-вихований процес відбувався ефективно, і християнська школа досягнула своєї мети та виконала свою місію, повинна бути розроблена спеціальна методика саме для християнських шкіл. У минулі часи, такі відомі педагоги, як Ян Амос Коменський та Григорій Сковорода використовували у своїй педагогічній діяльності різні методи, щоб поєднати вивчення науки та розвиток біблійного світогляду. Отож, сучасні лідери в християнській освіті підкреслюють на важливості інтеграції біблійних істин у всі сфери шкільного життя:

- у навчальному процесі; у виховному процесі; у методах викладання; у роботі адміністрації; у фінансовій діяльності.

Проаналізуємо, яким чином відбувається біблійна інтеграція у навчальному процесі. Відразу зазначимо, що термін «біблійна інтеграція» має на увазі щось набагато більше, ніж зачитування віршів з Біблії під час вивчення теми на уроці або проведення молитви на початку уроку чи після. Інтеграція – це спосіб життя, тому можна сказати, що вчителі намагаються «інтегрувати навчання у віру». В житті будь-якого християнина віра є фундаментом і впливає на все, що відбувається кожного дня у його буденних справах. Християнин зіставляє усі сфери свого життя з Біблією і відповідно цього діє.

Розглянемо приклади того, як християни використовують цей фільтр у повсякденному житті. «Вибираючи розважальний захід, ми оцінюємо його прийнятність та відповідність християнським цінностям. Перегляд фільму включає аналіз його ідеї та змісту у світлі Біблії. Коли ми займаємось якоюсь творчістю або милуємося твором мистецтва, дивимось телепередачу або читаємо книгу – ми задіюємо духовну «шкалу цінностей», яка є у нас, для того, щоб прийняти або відкинути задум і прихований меседж предмета нашої уваги. Що стосується відносин з людьми, ми здатні визначити характер людини за «плодами» її життя. Таким чином, наш християнський світогляд допомагає нам у всіх практичних життєвих ситуаціях», – пише Марла Кемпбелл [16].

Отож, педагоги повинні розглядати зміст шкільного предмета насамперед з позиції віри. Коли вчитель-християнин викладає тему на уроці, інтеграція біблійних істин може перейти у вивчення апологетики. Природні науки і математика займаються вивченням чудових творінь Творця, якому властиві порядок та творчість. Вивчення історії людства відкриває чіткість, пунктуальність та цілеспрямованість, якщо розглядати її як сегмент вічності. Вивчення правознавства буде мати в своїй основі права людини на життя та свободу, якими наділив її Бог. Мистецтво та література показують нам стан серця людини, що проходить неспокійним шляхом земного життя. Отримавши духовні настанови для свого життєвого шляху, школярі вчать думати по-християнськи, аналізуючи свої успіхи та невдачі [16].

На думку Брюса Локербі, за допомогою біблійної інтеграції, вивчення тексту Письма і прикладів зрілих християн, християнські школи можуть досягти того, щоб школярі не тільки отримували вищі бали на екзамені, або поступили у найкращі університети, а й, зрештою, придбали Божу мудрість та вміння жити нею [65].

Приватні школи – це альтернатива державної школи. Відповідно викликам, які виникають у суспільстві, створюються школи, які можуть задовольнити певні потреби людей. Наприклад, в останні десятиліття почали засновуватися школи з поглибленим вивченням іноземної мови, економіки, бізнесу та інформаційних технологій. Як вважає директорка християнської школи «Живе слово» Анжела Поліщук, нині багато батьків різних християнських конфесій ставлять собі запитання, як зберегти дітей у християнському світогляді. Адже діти зустрічаються з різним тиском із боку суспільства, йде пропаганда гендерної ідеології, а батьки стали більше зайняті роботою, а не вихованням дітей, і тому вони розсудливо намагаються вирішити питання щодо школи, в якій навчатиметься їхня дитина.

Отож, багато батьків вибирають саме християнську школу, тому що вони розуміють, що це те середовище, де їхні діти будуть більш захищені та матимуть правильне виховання. У таких школах панує здорова

духовно-моральна атмосфера, діти виховуються на основі Біблії, вчителі ставляться з повагою та любов'ю до кожної дитини, адже вона унікальна особистість, створена Богом [57].

Засновник МАХШ Пол Кінел називає наступні причини, чому він рекомендує батькам обирати саме християнські школи.

- 1) Навчання та виховання дітей повинно бути сфокусоване на Бозі та Його Слові. Адже в Біблії написано, що потрібно «виховувати дітей у вченні та настанові Господній» (Еф. 6:4) [3].
- 2) Вчити слід правді та істинному шляху. В Божому Слові говориться, що потрібно наставити дітей з самого малку на істинну дорогу і «вони не ухиляться від неї, коли й постаріють» (Пр. 22:6) [3].
- 3) Однолітки повинні позитивно впливати на дитину і допомагати їй ставати християнином. Адже діти легко попадають під вплив з боку суспільства і тому треба вибирати мудрих друзів, щоб самим стати мудрими, а «хто дружить з дурним, розбеститься» (Пр.13: 20) [3].
- 4) Кожен педагог має бути гідним прикладом для наслідування. Діти – неперевершені наслідувачі. І якщо вчитель їм подобається, його вплив неодмінно пошириться як на навчання, так і на все життя учнів.
- 5) Лише те вчення дає справжню мудрість, в основі якої є Бог. «Початок мудрості – страх Господній; розум вірний у всіх, хто виконує Його заповіді (Пс. 111:10) [3].
- 6) Християнські школи здатні перетворити суспільство. Християни повинні впливати на суспільство та вести його за собою. Протягом навчання в школі у дітей сформується правильний світогляд і тому вони зможуть бути корисними для інших людей [64].

Ян Амос Коменський у «Великій дидактиці» писав, «якщо ми хочемо виховати людину в доброчесності, ми повинні шліфувати її в ранньому дитинстві. І якщо хтось хоче стати більш мудрим, він повинен бути відкритим для мудрості в перші роки свого життя, коли ще сповнений старанності, розум його податливий і пам'ять його ще сильна». Він був впевнений, що

«правильний і ретельно обміркований спосіб створювати в усіх громадах, містах і селах кожної християнської держави такі школи, у яких би все юнацтво тієї й іншої статі, без жодного винятку, могло осягати науки, удосконалювати вдачу, наповнюватися благочестям і в такий спосіб у роки юності навчитися всього, що потрібно для теперішнього й майбутнього життя» [27].

Розглянемо основні кроки для того, щоб відкрити християнську школу.

Найважливіший та найважчий крок – це отримання ліцензії на здійснення викладацької діяльності. Існує певний перелік документів, які необхідні для створення школи (детальніше ознайомимося нижче). Їхнє оформлення – непроста справа, тому засновнику та майбутньому директору християнської школи слід запастися наполегливістю та терпінням. За необхідності краще звернутися до послуг досвідченого юриста, який зможе допомогти в офіційному відкритті школи. Крім того, потрібно подбати про розробку, затвердження є реєстрацію Статуту навчального закладу. Адже усі правові стосунки школи закріплюються саме Статутом. У Статуті необхідно прописати цілі школи, які відповідають її статусу, рівню освітніх програм, що реалізуються, особливостям складу учнів, місцевих умов та соціального оточення. Статут повинен бути наповненим конкретним змістом, що відображає специфіку й умови даної школи. Також у ньому регламентуються питання, пов'язані з управлінням школою, компетенцією засновника. Стосунки між засновником і школою регулюються договором, який визначає взаємні обов'язки сторін [66, с.39].

Також потрібно вирішити питання стосовно приміщення для школи. Не обов'язково воно має бути новим чи якимось особливим. При можливості, краще відразу купити чи побудувати власне приміщення ніж брати в оренду. Але багато шкіл починають свою діяльність з використання церковного приміщення. Бажано заздалегідь продумати, яка кількість дітей буде навчатися у закладі, скільки тут буде класів, чи буде в школи вузька спеціалізація, або ж поглиблене вивчення якихось предметів. На підставі

цього слід знайти й обладнати відповідну будівлю. Тож потрібно придбати все необхідне для навчання – меблі, інвентар, обладнання для лабораторій. Є також ліцензійні вимоги до приміщення під школу (розглянемо їх нижче) [62].

Далі слід подбати про правильний підбір кадрів. Бажано, щоб викладачі й весь персонал були відродженими християнами. Таким чином, вони будуть живим прикладом для дітей. Необхідно визначити чіткі критерії відбору для технічного персоналу, вчителів, адміністрації, директора, враховуючи особисті якості, кваліфікацію, професійний досвід, християнський спосіб життя та здатність служити Богу. Перед тим, як почати прийом на роботу вчителів, необхідно визначити, які спеціалісти потрібні школі, яким чином буде нараховуватися заробітна плата, що школа може їм запропонувати. Найкраще шукати зацікавлених у роботі педагогів у місцевих церковних громадах. Неодмінно постане питання залучення педагогів різних конфесій, тому слід продумати умови договору та вимог до вчителів. Надзвичайно важливо, щоб із самого початку була сформована сильна команда, яка матиме спільне бачення, цілі, цінності та головне, бажання служити Богу та бути гарним прикладом для оточуючих [66, с. 53].

Ще один важливий крок – набір учнів. Відразу потрібно визначитись, із яких сімей планується набір дітей до приватної християнської школи: лише своєї деномінації, різних конфесій чи взагалі неконфесійних. Перш за все, варто почати рекламну діяльність з церков. Варто розповісти про функціонування такої школи місцевим церковним лідерам та зробити презентацію в церквах. Корисно буде підготувати буклет або брошуру, в якій буде основна інформація про школу: місію, цілі, цінності школи, які класи функціонують, адреса школи, основні контакти, відомості про транспорт для учнів (за наявності), відмінності навчально-виховної програми християнської школи від державної. Можна розмістити інформацію про свій навчальний заклад на дошках оголошень поблизу дитячих садків, у громадських місцях міста. Слід домовитися з директорами дитячих садків про проведення

презентації школи для батьків випускних груп. Важливо влаштувати день відкритих дверей у своєму закладі, де детально описати переваги школи. Сьогоднішній час вимагає від школи наявності сторінок школи в соціальних мережах, власного сайту, youtube-каналу. Можна зробити рекламне відео про школу та просувати його в мережі [62; 66, с. 55].

Також необхідно вирішити питання стосовно фінансування школи. Варто відзначити, що отримувати дохід приватній школі досить важко. Джерелами фінансування можуть стати: батьківська оплата, благодійні внески фізичних та юридичних осіб, гранти. З батьками укладається договір про умови навчання, у якому прописуються права та обов'язки сторін, розмір та порядок оплати. Фінансові витрати необхідно ретельно планувати, оскільки від цього залежить уся діяльність школи. Необхідно ретельно вести облік усіх фінансових коштів та здавати звіти засновникам або спонсорам у обумовлені терміни. На жаль, школа не може отримувати дивіденди з акцій або відкрити накопичувальний рахунок для акумулювання прибутку. Специфікою школи є те, що всі кошти вона повинна витратити лише на себе [66, с. 40].

2.2. Аналіз нормативно-правового законодавства щодо функціонування християнських шкіл в Україні

В Законі України «Про освіту» говориться, що Держава забезпечує рівні умови доступу до освіти та здійснює соціальний захист здобувачів освіти незалежно від форми їхнього навчання та типів навчальних закладів, у яких вони навчаються. [14, ст. 3, 9] Тобто, потрібно створити такий освітній простір, в якому батьки візьмуть на себе відповідальність та виберуть для своєї дитини традиційний чи альтернативний напрям навчання.

Закон України «Про освіту» дозволяє релігійним організаціям, які зареєстровані у встановленому законодавством порядку, засновувати дошкільні, загальноосвітні, професійно-технічні та вищі заклади освіти. Також це стосується і позашкільних навчальних закладів, у яких допускається діяльність релігійних організацій за умови, що вони є засновниками такого

навчального закладу. З метою задоволення духовних потреб громадян приватні заклади освіти мають право визначати релігійну спрямованість власної освітньої діяльності [14, ст. 31].

Цей закон забезпечує право віруючих батьків на виховання дітей відповідно до своїх релігійних переконань. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування мають поважати право батьків виховувати своїх дітей відповідно до своїх релігійних переконань, а суб'єкти освітньої діяльності мають враховувати відповідні переконання під час організації та реалізації освітнього процесу, що не повинно порушувати права, свободи та законні інтереси інших учасників освітнього процесу [14, ст. 55].

Приватний християнський заклад повинен забезпечити реалізацію мети загальної середньої освіти та формувати ключові компетентності, необхідні кожній сучасній людині для успішної життєдіяльності. Школа повинна забезпечити виховання особистості, яка матиме дбайливе ставлення до своєї родини та країни, поважатиме свою історію, культуру та традиції, буде частиною суспільства та приносить йому користь, бережливо ставитися до довкілля та берегти природу, матиме почуття відповідальності, прагнення до самовдосконалення, трудової діяльності та громадської активності.

Засновники навчальних закладів повинні забезпечити нормативну регламентацію для того, щоб освітня установа офіційно функціонувала. Закон визначає порядок створення й функціонування навчальних закладів. Розглянемо основні нормативні кроки для створення школи та детально зупинимося на деяких з них [66, с. 119].

- реєстрація освітнього закладу;
- отримання ліцензії;
- державна атестація;
- державна акредитація для ліцеїв та коледжів;
- виготовлення печатки навчального закладу;
- відкриття рахунку в банку.

Для реєстрація навчального закладу засновник повинен надати необхідні документи в Центрі надання адміністративних послуг. Серед них мають бути рішення про створення школи або договір з іншими засновниками про створення освітнього закладу, заява, Статут школи, який попередньо узгоджується в місцевому відділі освіти, реєстраційна картка на проведення державної реєстрації юридичної особи та документи уповноваженої особи. З моменту реєстрації школа набуває статус та прав юридичної особи [52, ст. 33; 66, с. 120].

Відповідно до закону «Про повну загальну середню освіту» статті 33 статут навчального закладу має містити інформацію про:

- повне та скорочене найменування;
- статус, форму власності, організаційно-правову форму та тип закладу;
- місцезнаходження;
- структурні підрозділи закладу;
- систему управління закладом, права та обов'язки органів управління, порядок прийняття ними рішень;
- мету, завдання, принципи діяльності;
- джерела надходження і порядок використання коштів і майна;
- інші положення, що визначають функції закладу загальної середньої освіти відповідно до законодавства.

Одним з найважливіших принципів, встановлених Законом «Про освіту», – це демократичний, державно-громадський характер управління закладами освіти. Держава гарантує академічну, організаційну, фінансову і кадрову автономію закладів освіти [14, ст. 23]. Тому школа сьогодні повністю має свободу у здійсненні освітнього процесу, науковій, фінансовій та господарській діяльності. Крім того, заклад може самостійно підбирати кадри, визначати структуру управління, складати штатний розклад та правила внутрішнього розпорядку для трудового колективу.

Закон «Про освіту» дозволяє приватним закладам отримати часткове фінансування від держави. Фінансування з державного бюджету здійснюється

на підставі фінансового нормативу бюджетної забезпеченості на одного учня (з урахуванням відповідних коригуючих коефіцієнтів) у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України. Фінансовий норматив бюджетної забезпеченості на одного учня визначається за формулою, затвердженою Кабінетом Міністрів України [14, ст. 58].

Для отримання освітньої субвенції приватний заклад повинен відповідати певним вимогам, зокрема мати ліцензію, не мати порушені справи про банкрутство та рішення про визнання банкрутом, а також не перебувати у стані ліквідації. Керівнику закладу необхідно подати відповідні документи до розпорядника субвенції за місцевим бюджетом, міста Києва, районним бюджетом або об'єднаної територіальної громади (визначається відповідно до місцезнаходження закладу освіти) [56]:

- письмову заяву про надання субвенції (у довільній формі);
- відомості про контингент учнів (за рівнями загальної середньої освіти), які здобувають загальну середню освіту в закладі освіти;
- копії документів, які підтверджують відповідність закладу освіти вимогам, визначеними умовами надання освітньої субвенції.

Найважливішою умовою функціонування приватного навчального закладу є наявність ліцензії. У Законі «Про освіту» говориться, що ліцензування освітньої діяльності – це процедура визнання спроможності юридичної або фізичної особи надавати освітні послуги на певному рівні освіти відповідно до ліцензійних умов. Тобто християнський навчальний заклад зможе здійснювати свою освітню діяльність лише на підставі ліцензії, що видається органом ліцензування відповідно до законодавства [14, ст. 43; 52, ст. 45].

Відповідно до «Постанови про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності» існує певний перелік вимог щодо кадрового, навчально-методичного та матеріально-технічного забезпечення навчального закладу для отримання ліцензії [41].

Освітня установа повинна бути забезпечена педагогічними працівниками, які мають педагогічну освіту, вільно володіють державною мовою (для громадян України) або володіють державною мовою в обсязі, достатньому для спілкування (для іноземців та осіб без громадянства); мають стан фізичного і психічного здоров'я, що не перешкоджає виконанню професійних обов'язків, який підтверджується відповідним записом в особистій медичній книжці встановленого зразка.

Школа повинна бути забезпечена обладнаними навчальними приміщеннями, спортивними залами та спортивними майданчиками, медичним пунктом, бібліотекою, ресурсною кімнатою, медіатекою, пунктом харчування. Крім того, необхідні документи, які підтверджують право власності чи користування майном для кожного місця провадження освітньої діяльності.

Навчальний заклад повинен мати затверджену освітню програму; наявність для кожного учня по одному примірнику підручника з обов'язкових для вивчення навчальних предметів або забезпечення доступу до їх електронних версій на одного учня, веб-сайт закладу освіти, бібліотечний фонд, який складається з відповідної художньої літератури; довідкової літератури (перекладних, тлумачних, орфографічних словників та словників іншомовних слів).

Також є певний перелік документів, які подає здобувач ліцензії для започаткування провадження освітньої діяльності на відповідному рівні повної загальної середньої освіти [41; 66, с. 120]. Наведемо приклади деяких з них:

- заява необхідного зразка;
- копії Статуту та свідоцтва про державну реєстрацію навчального закладу;
- відомості про педагогічний склад та укомплектованість штату;
- дані про матеріально-технічну базу;
- дані про навчально-методичне та інформаційне забезпечення;

- висновок санітарно-епідеміологічної служби;
- рішення органів державного пожежного нагляду про те, що приміщення відповідає нормативам;
- документ, що підтверджує оплату за проведення експертизи та видачу ліцензії.

Навчальний заклад може не отримати ліцензію, якщо подані документи не відповідають встановленим вимогам або інформація, зазначена в них, не відповідає дійсності. Після цього Обласна державна адміністрація повинна видати розпорядження про видачу ліцензії для провадження освітньої діяльності. Ліцензія дає право на здійснення викладацької діяльності та можливість видавати випускникам документи державного зразка. Висновок експертної комісії про відмову у видачі ліцензії може бути оскаржений засновником у судовому порядку [66, с. 120].

У ліцензії зазначається:

- найменування органу, що видав ліцензію;
- реєстраційний номер ліцензії та дата, коли було прийняте рішення про її видачу;
- найменування та місце знаходження ліцензіата;
- ідентифікаційний номер платника податків;
- термін дії ліцензії.

Отже, ліцензування – це встановлення відповідності між умовами, які пропонує школа та державними вимогами до будівельних, санітарних і гігієнічних норм, охорони здоров'я учнів та педагогічних працівників, обладнання навчальних приміщень, оснащеності навчального процесу та кадрового забезпечення. Без ліцензії навчальний заклад не має права здійснювати освітню діяльність [66, с. 121].

Розглянемо певні санітарні норми та правила утримання освітньої установи, які регулюються Санітарним регламентом для закладів загальної середньої освіти. Вимоги, які прописані в цьому документі, повинні бути

обов'язково враховані під час будівництва й експлуатації закладу для того, щоб у майбутньому здобувачі освіти могли безпечно навчатися [51].

Серед санітарно-гігієнічних норм влаштування території навчального закладу містяться вимоги щодо облаштування спортивних майданчиків, які повинні мати тверде покриття та комбінованих майданчиків, які можуть бути заасфальтовані або зі штучним покриттям. Спортивне обладнання має бути безпечним для здоров'я та життя здобувачів освіти. На території забороняються колючі дерева, кущі та рослини з отруйними властивостями. Територію школи необхідно благоустроїти та огородити.

Гігієнічні вимоги до будівель та приміщень регулюють безпечне облаштування ганку, підлоги, стін та стелі будівлі, кабінетів інформатики, фізики, хімії та біології, навчальних майстерень, фізкультурно-спортивних приміщень, приміщень допоміжного та підсобного призначення, санітарних вузлів, басейнів та гуртожитків (за наявності).

Навчальні приміщення для учнів початкової школи необхідно розмістити окремо від навчальних приміщень учнів середньої та старшої школи. При можливості ігрові осередки повинні бути обладнаними килимами для сидіння та гри, стільцями, кріслами або подушками з м'яким покриттям, які повинні легко очищатися.

В школі повинні бути різні види меблів залежно від призначення навчального приміщення. Класи необхідно забезпечити лабораторними столами, дошками, відкритими та закритими шафами, стелажми, вітринами тощо. Учні мають бути забезпечені регульованими одномісними або двомісним робочими столами, стільцями зі спинками різних ростових груп, крім того вони повинні легко трансформуватися для роботи у групах. У кожному навчальному приміщенні має бути 2 – 3 розміри відповідно промаркованих меблів. Шкільні меблі мають бути без гострих кутів, сколів тощо. У випадку пошкодження та зношення їх необхідно замінити. Поверхня навчальних меблів має бути стійкою до дії мийних та дезінфекційних засобів [51].

Санітарні вузли повинні бути розміщені всередині приміщенні (окремо для хлопців та дівчат). У них мають бути паперові рушники або електрорушники, рідке мило та туалетний папір. Встановлені вимоги щодо наявності дверей у туалетних кабінках, які повинні бути непрозорими, висотою не менше 1,5 м та замикатися з середини. Кабіни слід відгородити одна від одної непрозорими стінками висотою не менше 1,75 м на відстані 0,1 м від підлоги. Санітарні вузли для учнів початкової школи треба облаштувати дитячими унітазами або чашею Генуя.

В Регламенті також встановлені вимоги щодо облаштування та використання технічних засобів. Вказано, яким чином необхідно обладнати кабінет інформатики, робочі місця здобувачів освіти та встановлено часові межі роботи дітей з технічними засобами. Робочі місця учнів повинні бути забезпечені ноутбуками з діагоналлю не менше 14 дюймів або персональними комп'ютерами з монітором, діагональ якого становить не менше 15 дюймів, системним блоком, відокремленими клавіатурою та «мишею», столом і стільцем. Навчальні класи мають бути забезпечені природним та штучним освітленням. Штучне освітлення необхідно здійснювати за допомогою системи загального освітлення. Освітленість екрану робочого місця повинна становити не менше 200 лк, а робочого стола – не менше 400 лк. Зауважимо, що одночасна робота за одним комп'ютером чи ноутбуком двох і більше учнів заборонена. Крім того, заборонено використання принтерів та сканерів під час присутності учнів. Після використання слід провітрювати приміщення [51].

В разі використання технічних засобів під час навчальної діяльності, вчитель повинен продумати таку структуру уроку, щоб забезпечити чергування теоретичною та практичної видів навчальної діяльності. У Регламенті встановлені вимоги щодо часового обмеження безперервного користування технічними засобами під час уроку дітьми різного віку.

- для учнів 1 класів – не більше 10 хвилин;
- для учнів 2 – 4 класів – не більше 15 хвилин;

- для учнів 5 – 7 класів – не більше 20 хвилин;
- для учнів 8 – 9 класів – 20 – 25 хвилин;
- для учнів 10 – 11(12) класів при здвоєних навчальних заняттях – не більше 25 – 30 хвилин на першому навчальному занятті та не більше 15 – 20 хвилин на другому навчальному занятті.

Також в документі зазначені основні вимоги щодо системи забезпечення життєдіяльності навчального закладу, тобто вимоги щодо водопостачання, водовідведення та опалення, повітряно-теплого режиму, природного та штучного освітлення, захисту від природних радіонуклідів та шкідливих хімічних речовин, харчування, медичного обслуговування та контролю щодо рівня шуму й вібрації.

Крім того, Регламент регулює вимоги щодо організації харчування в навчальних закладах. Зокрема, зазначено, що відповідальність за здійснення щоденного контролю щодо якості продуктів, що надходять до закладу освіти, умов їх зберігання, дотримання термінів реалізації і технологій виготовлення страв, дотримання санітарно-протиепідемічного режиму в їдальні, буфеті, виконання меню за меню-розкладом лежить на керівникові освітнього закладу та медичному працівнику. Вказаний перелік продуктів, які заборонені в продажі у шкільному буфеті (за наявності). Також визначені основні групи продуктів, які обов'язково повинні бути в раціоні дитини. Наприклад, хоча би один раз на тиждень для учнів має готуватися риба. Фрукти та ягоди слід подавати без додавання цукрів та підсолоджувачів.

У Санітарному регламенті враховано деякі важливі аспекти для організації безпечного простору для дітей з особливими освітніми потребами. Зазначено, що на кожному поверсі в санітарних вузлах мають бути спеціально обладнані кабінки для дітей з інвалідністю, зокрема, для учнів, що пересуваються на колісних кріслах, за допомогою милиць та інших засобів [51].

Робочі місця для дітей з особливими освітніми потребами слід облаштовувати відповідно до їхніх потреб. Рекомендації щодо таких

особливостей облаштування робочого місця для конкретної дитини повинні надаватися у висновках інклюзивно-ресурсних центрів.

Крім того, діти, які мають особливі дієтичні потреби, наприклад, алергії, повинні бути забезпеченими окремим харчуванням. Для цього батькам треба принести довідку від сімейного лікаря чи педіатра, у якій буде зазначений діагноз та особливі дієтичні потреби здобувача освіти.

Отож, навчальний заклад повинен враховувати усі вимоги щодо облаштування безпечного приміщення та території школи, організації безпечного навчального процесу. Більш детальні вимоги щодо кольорів, розмірів, рослинності, дозволених продуктів харчування тощо прописані у Санітарному регламенті та додатках до нього [51].

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Християнський заклад освіти – це заклад, головна мета якого полягає в тому, щоб у співпраці з батьками розвивати біблійний світогляд та мудрість через цілісний розвиток дитини. Мається на увазі цілісний інтелектуальний розвиток, розвиток цілісної особистості, розвиток цілісного ставлення до всіх сфер та етапів життя людини.

Християнські школи дають учням всеосяжну духовно-моральну, богословську й академічну освіту та мають більше можливостей, щоб виховувати в учнів найкращі якості та давати їм правильне уявлення про реальний світ.

Християнська школа може дійсно називатися християнською тоді, коли усі предмети викладаються з біблійною інтеграцією, тобто усі теми подаються крізь призму Біблії. Сучасні лідери в християнській освіті підкреслюють на важливості інтеграції біблійних істин у навчально-виховному процесі, методах викладання, роботі адміністрації та сфері фінансів.

Основна перевага християнської школи полягає в тому, що навчання та виховання базується на основі біблійних принципів, у здобувачів освіти формується правильний світогляд, діти більш захищені та мають менш шкідливий вплив від оточуючих. Вони бачать приклад вчителів та дійсно можуть їх наслідувати. Крім того, до дітей відносяться з повагою та любов'ю, усвідомлюючи їхню цінність в Божих очах.

Підкреслюємо, що християнські приватні школи часто дають учням набагато вищий рівень якості освіти ніж у звичайних державних школах та значно краще забезпечені матеріально-технічною базою.

Основні кроки для того, щоб відкрити християнську школу:

- отримання ліцензії на здійснення викладацької діяльності;
- наявність приміщення для школи, яке буде відповідати усім встановленим нормам;
- наявність викладацького складу;
- підбір учнів;
- вирішення питань щодо фінансування школи.

Закон України «Про освіту» дозволяє релігійним організаціям засновувати загальноосвітні заклади освіти. Натомість школа повинна забезпечити реалізацію мети загальної середньої освіти та формувати ключові компетентності, зазначені в Державному стандарті. Крім того, закон «Про освіту» дозволяє приватним закладам отримати часткове фінансування від держави.

Для того, щоб заклад освіти отримав державну ліцензію та офіційно існував, засновникам необхідно виконати усі вимоги щодо кадрового,

навчально-методичного та матеріально-технічного забезпечення навчального закладу. Усі вимоги та норми зазначені у Постанові про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності» та Санітарному регламенті для закладів загальної середньої освіти [41].

РОЗДІЛ 3. ОРГАНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ХРИСТІЯНСЬКИХ СЕРЕДНІХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

3.1. Особливості організації навчально-виховного процесу у християнських середніх закладах освіти

Проаналізуємо організацію навчально-виховного процесу у приватному закладі Дубенській гімназії «Премудрість» [6]. Ідея виникнення школи «Премудрість» зародилась на базі релігійної громади євангельських християн-баптистів – церкви «Віфанія» у місті Дубно. На початку церква організовувала навчальні заняття для дітей у форматі недільної школи: виклад

біблійної історії, творчість, вивчення золотих віршів та пісень. З часом з'явилась пропозиція, крім вивчення Біблії, додати навчання письма та читання. Коли вчителі побачили, що такі уроки користуються попитом, подобаються батькам та дітям, їм прийшла думка щодо спроби відкрити загальноосвітню школу на базі церкви. За допомогою звернулися до Міжнародного альянсу для розвитку християнської освіти (МАРХО), який спеціалізується на відкритті приватних християнських шкіл.

У 2016 році відбувся перший набір тридцяти здобувачів освіти до перших класів. Заклад працював як альтернативний, не маючи ліцензії. Діти перебували на дистанційному навчанні в інших закладах міста, але очно вчилися у школі «Премудрість». У 2017 році рішенням загальних зборів членів церкви «Віфанія» був затверджений статут школи, а вже у наступному 2018 році Дубенська приватна загальноосвітня школа I ступеня «Премудрість» отримала ліцензію на провадження освітньої діяльності у сфері початкової освіти для сто двадцяти осіб.

Школа зростала та ставала все більш популярною у місті. Через декілька років повстало запитання щодо того, що робити з четвертими класами, адже школа мала можливість вчити лише початковий рівень. Шкода було втрачати дітей після четвертого класу, тому прийняли рішення щодо здобуття ліцензії для середньої школи. У 2020 році заклад отримав назву: приватний заклад «Дубенська гімназія «Премудрість» та ліцензію на провадження освітньої діяльності у сфері базової середньої освіти для чотириста п'ятдесяти осіб.

Спочатку класи розміщувалися на базі баптистської церкви. Декілька класів знаходилися у підвальному приміщенні церкви, а ще декілька у добудованій будівлі на території церкви. Усі класи відповідали державним санітарним правилам та нормам. Крім того, на базі церкви для школи був зроблений спортивний зал та функціонувала кухня, яка забезпечувала дітей гарячим харчуванням.

Кількість дітей у гімназії збільшувалась, тому дирекція постійно задумувалась про власне приміщення. Першого вересня 2021 року, за допомогою зусиль церкви та спонсорів з-за кордону, відбулося відкриття першого корпусу школи. Будівля має сучасний яскравий дизайн, який відразу виділяє її з поміж інших будівель міста. Педагоги забезпечені усіма необхідними технічними засобами та пристроями. Класні кімнати оснащені різноманітними мультимедійними технологіями, зокрема на другому поверсі класи мають інтерактивне забезпечення, яке є повністю ліцензійний, з 3D схемами для роботи усіх галузей. Зауважимо, що класні кімнати в гімназії дуже просторі, креативно облаштовані та містять осередки відпочинку для дітей та навіть окремий осередок для вчителя. У приміщенні є велика їдальня та кухня, яка обладнана сучасною виробничою технікою. Меню складене відповідно до реформованої системи шкільного харчування за Євгеном Клопотенком.

Однією з найбільших переваг гімназії щодо інших шкіл міста Дубно є наявність сучасного бомбосховища. Сховище оснащене трьома евакуаційними виходами та пристосоване для потреб дітей з особливими потребами. В укритті побудовані класи, які забезпечені партами, стільцями, столами та дошками. Тому школа може здійснювати безперервний освітній процес навіть після сигналу повітряної тривоги. В укритті є тепла підлога, санвузли для дітей різного віку та сучасна система вентиляції. Крім того, до укриття підведені усі засоби комунікації: інтернет та засоби зв'язку. Передбачені запаси води та їжі, ліків та матраців. Також облаштована система протиаварійної безпеки та безперебійна подача електроенергії. Укриття може вмістити більше двох тисяч людей. До переваг гімназії також можна зарахувати цілодобову охорону [26].

Попит на гімназію настільки великий, що тридцятого вересня 2022 року у школі відкрили додатковий п'ятий клас. Батьки ще пишуть заяви, але в адміністрації відповідають, що місць уже не має, класи повністю сформовані.

Атмосфера школи створюється на основі таких принципів:

- Дитиноцентризм: всі у школі визнають, що кожна дитина унікальна і є даром Божим;
- Молитва: щоденна молитва як шлях до духовної зрілості;
- Батьки: допомога учню базується на тісному контакті з його батьками. Батьки добре розуміють свою дитину і цілеспрямовано дотримуються вибраної тактики;
- Підтримка: всі педагоги знають можливості учня і налаштовані на його підтримку;
- Становлення: життя класу побудоване таким чином, щоб зняти в учня почуття безпорадності і невдачі;
- Оцінка: система оцінок і заохочення не побудовані на порівнянні [6].

Дубенська гімназія – це християнський міжконфесійний заклад освіти. У школі можуть навчатися діти незалежно від свого віросповідання. Крім того, в школі зазначають, що пропаганда якоїсь конкретної конфесії є недопустимою, а навчання та виховання здійснюється виключно на біблійній основі. Такий самий принцип діє і стосовно педагогічного колективу.

Адміністрація досить серйозно відноситься до підбору кадрів, адже школа надає високий рівень якості навчання та умови, у яких працюють вчителі, значно вищі ніж в інших закладах. Крім того, школа задовольняє потреби батьків щодо духовно-морального виховання дітей, тому питання підбору педагогічних кадрів вимагає, щоб педагог керувався у своїй педагогічній діяльності принципами християнської моралі та сприяв формуванню християнського світогляду в учнів. Викладання, навчання, виховання наших педагогів має бути підкорене Мудрості і Любові Творця. Вчителі повинні пройти конкурсний відбір для роботи у гімназії. Дирекція проводить співбесіду, оглядає резюме та портфоліо. Після цього на засіданні вирішують, чи підходить ця людина. Коли педагог влаштовується на роботу у гімназію, то обговорюються усі вимоги, посадові обов'язки та моральні принципи, на яких побудований навчально-виховний процес.

Вчитель-християнин у школі «Премудрість» керується такими принципами навчання і виховання:

- Безумовна любов (1 Коринтян 13: 4-8) [3].
- Якби я міг вирішити всі проблеми освіти, але не мав би любові, то всі мої зусилля були б марними.
- Якби я міг придбати будь-які методичні посібники і пожертвувати їх для справи, але не мав би любові до моїх учнів, все це було б безплідним.
- Любов довготерпить, коли потрібно знову і знову повторювати складний матеріал тим, кому важко його зрозуміти.
- Любов вчителя милосердствує, коли трапляються невдачі в учня чи батьків.
- Любов не заздрить, коли в інших вчителів всі діти розумні, виховані, слухняні.
- Любов не величається і не надимається, коли в когось з учителів учні успішні і з радістю відвідують їхні уроки.
- Любов допомагає змінити вчителю розклад і плани таким чином, щоб вони відповідали потребам інших.
- Коли діти себе погано поведуть, вчитель шукає як допомогти їм зрозуміти важливість хорошої поведінки.
- Любов не розповідає про всі проблеми і невдачі своїх учнів іншим.
- Любов безперестанку намагається пояснити учневі матеріал навіть тоді, коли здається, що він ніколи не зможе його зрозуміти.
- Всі методи викладання і підручники з часом минуться, але любов житиме вічно.
- Тепер залишаються ці три: віра в учня, надія на успіх учня, любов до учня; та найбільша з них – любов! [36].

Гімназія має багато відмінностей від звичайної школи. У статуті прописано, що навчально-виховний процес приватного закладу базується на біблійних принципах. Коли набираються класи та проводяться батьківські

збори, дирекція наголошує, що заклад має духовно-моральне спрямування, кожен день та заходи розпочинаються з молитви, крім того, обов'язковою є біблійна інтеграція на усіх предметах. Незалежно від того, чи це українська мова, літератури чи фізика, кожен урок проводиться через призму Біблії.

Як вказано в освітній програмі школи, основним напрямком розвитку школи є реалізація компетентнісного підходу в освітній взаємодії. Тобто це така практика, при якій відбувається засвоєння кожним учнем комплексу знань, інтересів та потреб, що дозволяє йому розв'язувати життєво значущі завдання як у процесі навчання в школі, так і в подальшому житті [36].

Освітній процес у Дубенській приватній загальноосвітній школі І ступеня «Премудрість» покликаний забезпечити не тільки розвиток інтелектуальних здібностей і навичок критичного мислення здобувачів освіти, але й включає в себе проникливість і розважливість, уміння бачити і розрізняти добро та зло, бути справедливим і розсудливим у практичних діях, перебувати у вірних стосунках із Богом, оточуючими людьми і світом. Оскільки мета життя людини-християнина - прославляти Бога, у школі введений предмет «Основи християнської етики» в освітній галузі «Суспільствознавство» за рахунок додаткових годин варіативної складової. Завершення цього курсу закінчується випуском «Найвеличніша подорож».

Щоденне вивчення Слова Божого як беззаперечного авторитету сприймається у навчально-виховному процесі не як сукупність певних духовних цінностей, а як сама Істина, яка здатна змінити особистість, сформувати християнський характер: безумовну любов, повагу, послух, скромність, вдячність, працелюбність, милосердя, дружелюбність, впевненість, добрість, ініціативність, статечність.

Згідно вимогам НУШ кожен ранок у школі повинен розпочинатися з ранкового кола, яке триває п'ятнадцять хвилин. У гімназії «Премудрість» також присутній цей елемент, але має іншу назву – «Скарбничка мудрості». Мета такої ранкової зустрічі – створити позитивну атмосферу на день через

духовне спілкування вчителя та учнів. Крім того, учні опановують соціальні та навчальні навички. Ранкова зустріч складається з наступних етапів:

- *Вітання.* Здобувачі освіти разом з учителем розміщуються колом. Учні вітаються, звертаються один до одного на ім'я. Це допомагає створити дружню атмосферу та відчуття приналежності до колективу.
- *Обмін інформацією.* Здобувачі освіти висловлюють свої думки та ідеї щодо запропонованої Біблійної теми тижня, а також обмінюються важливими для них речами, ставлять запитання і коментують відповіді однокласників. Цей етап виховує в учнів вміння вільно висловлювати свою думку перед іншими людьми.
- *Групове заняття.* Розпочинається після спокійного обмірковування інформації. Діти грають ігри, співають, танцюють та виконують інші короткі завдання. Це допомагає створити відчуття єдності та радості. Такі групові заняття зазвичай пов'язані з навчальною програмою чи біблійною темою, яка в цей час вивчається в класі.
- *Щоденні новини.* Учитель коментує письмове оголошення, яке щодня вивішується на відповідному стенді чи дошці. Оголошення налаштовує дітей на те, що вони мають вивчати протягом дня, а також дає можливість пороздумувати щодо певних подій. Основна мета оголошень полягає в наданні інформації. Новини можуть містити в собі інформацію щодо плану роботи на день, видів роботи, обов'язків чи інші важливі оголошення [53].

Особливістю ранкових зустрічей у Дубенській гімназії є тематика та форма проведення. У понеділок та п'ятницю проводяться загальні «Скарбнички мудрості» для усіх учнів початкових класів та окремо для усіх учнів середньої школи. На початку навчального тижня учням презентують духовну тему тижня, далі по класах вони працюють над завданнями, роздумують над віршами з Біблії, роблять дослідження, готують виступи, а в кінці тижня знову на загальній зустрічі підводяться підсумки.

На початку семестру складається детальний план зустрічей. Використовуються різноманітні творчі методи для цікавого проведення «Скарбничок мудрості», вчителі та учні ставлять сценки, пантоміми, організовують вікторини та конкурси, співають пісні та вчать вірші. Також обов'язковим елементом є молитва. Насправді подібні зустрічі вимагають величезних зусиль як від педагогів, так і від учнів, але це навчає здобувачів освіти загальнолюдським якостям високої моралі.

Виховна робота у гімназії «Премудрість» теж побудована на біблійних засадах. При складанні та затвердженні планів по виховних заходах, враховуються усі державні та релігійні свята, які відповідають моральним принципам школи. Серед пріоритетів закладу є національно-патріотичне виховання, яке також здійснюється крізь біблійну призму. В учнів закладають любов та повагу до своїх батьків, родини та рідної землі. Гімназисти постійно долучаються до допомоги захисникам України: проводять збори продуктів харчування, засобів гігієни, та навіть одягу. Діти завжди моляться про ситуацію в країні та військових, пишуть їм листи, виготовляють подарунки та листівки власноруч. Гімназистів вчать відроджувати та поважати українські традиції, зокрема під час святкування Дня вишиванки, діти одягають вишитий одяг, у День хустки – дівчатка приходять в школу у традиційних українських хустках. Щороку гімназисти беруть участь у вшануванні пам'яті мільйонам жертв Голодомору та інших патріотичних заходах [7; 23; 24].

Також гімназисти вчаться виконувати біблійні принципи та з радістю допомагають іншим. В школі є традиція влаштовувати благодійні ярмарки. Зокрема, цього року старшокласники разом із батьками приготували смаколики: домашню випічку, тістечка та солодкі напої. Доповненням до ярмарки стала красива фотозона, яку організували і облаштували органи учнівського самоврядування під керівництвом педагога-організатора. Виручені кошти передали на лікування працівниці гімназії, яка бореться із важкою хворобою. Крім того, учні долучаються до різноманітних акцій: «Діти за мир» з нагоди відзначення Міжнародного дня миру, «Подаруймо

радість дитині», «Рух – це здорово!», які приурочені Міжнародному дню захисту дітей та інші [7].

У закладі часто організовують для здобувачів освіти зустрічі з працівниками різних сфер. Наприклад, школу відвідали пожежники-рятувальники та нагадали школярам правила пожежної безпеки, поведіння при виявленні вибухонебезпечних предметів та розповіли як діяти в разі виникнення різного роду надзвичайних подій. В рамках «Тижня безпеки дорожнього руху» школу відвідали поліцейські офіцери громади міста Дубно. Правоохоронці нагадали дітям про правила поведінки на дорозі, а також розповіли про роботу офіцерів громади та надали змогу кожній дитині побувати у ролі поліцейського.

Школярі беруть участь у різних вікторинах, конкурсах, брейн-рингах та квестах. Також гімназистів вчать турбуватися про навколишнє середовище, адже саме Бог доручив людям піклуватися про природу. Окрім цього, педагоги турбуються про здоров'я дітей та пропагують здоровий спосіб життя, влаштовуючи спортивні змагання та зустрічі з відомими спортсменами.

Цього літа, незважаючи на війну в Україні, на базі закладу проводився п'ятиденний безкоштовний відпочинок для дітей міста та внутрішньо-переміщених осіб. Адже в цей важкий час діти по-особливому потребують підтримки та щасливих емоцій. Понад 200 дітей Дубна, з яких орієнтовно п'ятдесят дітей віком від шести до дванадцяти років із сімей внутрішньо переміщених осіб із зони військового конфлікту та дітей загиблих воїнів, мали змогу відпочити, набратися сил і енергії спільно з учнями гімназії «Премудрість». Все відбувалося в ігровій формі, оскільки педагоги-наставники організували багато змагань, майстер-класів, цікавих ігор, конкурсів, занять з рукоділля, на яких діти мали можливість виробити ті чи інші речі або прикраси своїми руками. Приємними особливостями відпочинку були солодка вата, наявність гірок та батутів. Всі учасники

відпочинку мали змогу слухати біблійні істини та захоплюватися величчю та могутністю Творця [7].

Між освітою і вихованням існує двобічний зв'язок: від виховання до навчання. Процес християнського виховання в школі довів, що саме такі цінності позитивно впливають на навчання, бо виховання чесності, послуху, організованості, громадської активності створює передумови для більш активного й успішного навчання. Власне, без належної вихованості учнів ефективний процес навчання неможливий.

Гімназія активно працює над побудовою та розвитком відносин з міською, районною та обласною радою. На рівні району та області складаються хороші стосунки з адміністрацією. Школу підтримують, поважають, сприймають та сприяють її становленню. Також гімназію залучають до організації та участі у різноманітних заходах. Зазначимо, що заклад тісно співпрацює з Рівненським інститутом післядипломної освіти. У 2021 році на базі Дубенської гімназії були проведені курси духовно-морального спрямування для вчителів всієї області. Педагогічний колектив ділиться своїм досвідом біблійної інтеграції. А от відносини з міським департаментом освіти ще досить напружені, відчувається несприйняття.

Школа має високий рейтинг у місті Дубно, її поважають та на неї рівняються. Якщо на початку створення закладу існували певні стереотипи щодо «сектантської» школи, то за останні роки подібні думки розвіялися. Учні беруть участь у різноманітних конкурсах та олімпіадах, і неодноразово займають призові місця:

- 1 місце в обласному конкурсі «Юна зірка» (три роки поспіль);
- 1 місце в обласному конкурсі з української мови імені Петра Яцика (у двох вікових категоріях) та 10 місце на всеукраїнському рівні;
- 3 місце в обласному конкурсі імені Т. Шевченка.

Школа має на меті не тільки показати, що дітей виховують з любов'ю, а також те, що вона може гарантувати високий рівень якості навчання учнів. У

гімназії зауважили, що їхнім пріоритетним завданням є те, щоб батьки та школярі вибирали «Премудрість» не тільки через гарні умови, а дійсно були впевнені, що у закладі працюють кваліфіковані фахівці, які можуть дати дітям якісну освіту. Зауважимо, що під час дистанційного навчання, «Премудрість» стала єдиним закладом Рівненської області, який в період карантину запустив власну серію відео-уроків для учнів початкової школи.

У своїй роботі педагоги «Премудрості» використовують сучасні освітні технології та авторські методики навчання, такі як «Щоденні 3», «Читання в парах», «Математичне лото» та «Справжня математична кухня». Велика увага приділяється організації роботи в групах, самооцінюванню та груповому читанню [23].

Школу та педагогічний колектив часто відзначають на заходах, нагороджують грамотами та дипломами. Зокрема, директор Сергій Валерійович Скоропляс нагороджений міністерською та обласною грамотами, зауч Інна Павлівна Радисюк нагороджена обласною грамотою, та багато інших вчителів мають відзнаки різного рівня та напрямку. У закладі є вчителі-методисти, які розробляють методичні посібники з багатьох предметів. Серед педагогів утворено методичні об'єднання, де вчителі діляться досвідом один з одним. Також у школі великий наголос робиться на самоосвіту. Вчителі проходять курси підвищення кваліфікації, беруть участь у педагогічних конференціях, семінарах та тренінгах.

Педагогічний колектив Дубенської гімназії «Премудрість» – це справжні професіонали своєї справи. Вчителі мають багато особистих напрацювань та готові ділитися своїм досвідом з іншими. «Математичні цікавинки», «Правильні пріоритети в житті», «Найкращий Друг і Великий Творець», «Щоденні – 5. Читання для себе», «Поетичні перлинки класу «Краплинки», «Формування духовних цінностей учнів на уроках математики в новій українській школі», «Формування духовних (біблійних) цінностей учнів на уроках християнської етики» – це ще не весь перелік

навчально-методичних посібників, які створені педагогами приватного закладу «Премудрість».

Як вважає зауч по виховній роботі І. П. Радисюк, школа намагається охоплювати багато сфер діяльності і використовувати усі можливості, щоб впроваджувати морально-духовне спрямування та розповідати про Бога [23].

Так як школа має християнське спрямування, але не всі вчителі добре обізнані з основами християнського вчення, проводився навіть спеціальний курс по вивченню Біблії: від уроків про створення світу до уроків щодо вічного життя та потойбічного світу. По завершенню курсу вчителі отримували сертифікати. Також іноді відбуваються зустрічі для вчителів, на які запрошується пастор для викладу певної теми. «У нашій школі ми не виділяємо певну деномінацію. Тут усі рівні. Не має різниці в яку церкву ти ходиш. Вчителі, які працюють у закладі, розділяють бачення щодо духовно-морального спрямування гімназії. Так, можливо, деякі вчителів не все знають, але вони також вчаться та запитують, якщо щось не розуміють. Був один випадок, коли вчителька початкових класів розповідала, що перед початком навчального року перечитала усю Біблію, бо не хотіла, щоб їй було соромно, якщо учні щось спитають, а вона не знатиме. Тому ми стараємося усі разом досліджувати Біблію. В нас панує приємна та дружня атмосфера», – розповідає зауч по виховній роботі І. П. Радисюк [23].

Як зазначено в освітній програмі гімназії, місія школи з християнською системою виховання покликана в першу чергу надавати допомогу дітям, які мають спеціальні освітні потреби. З цією метою у школі розроблені індивідуальні програми розвитку для роботи з такими учнями. У гімназії є три інклюзивних класи, де навчаються четверо учнів. Також зазначимо, що зауч І.П. Радисюк очолює Національну дитячу раду у Рівненській області, яка займається з дітьми з особливими освітніми потребами. Цього року директор С.В. Скоропляс та зауч І.П. Радисюк проводили конкурс «Територія доброти», у якій брали участь діти з особливими освітніми потребами. Переможці були нагороджені грамотами та отримали цінні подарунки.

Батьки учнів активно залучені до навчально-виховного процесу. Майже кожного місяця проводяться батьківські збори, де обговорюються пропозиції, проблеми та вирішуються різноманітні питання. Батьки також беруть участь у шкільних заходах та допомагають, коли потрібно. Наприклад, є батьки, які працюють лікарями, пожежниками та військовими. Їх запрошують на уроки або виховні заходи, щоб вони поділилися своїм досвідом, певними знаннями та навичками.

У закладі функціонує група продовженого дня, а також діти мають можливість займатися позашкільною діяльністю. У школі діють різноманітні гуртки: англійська мова, рукоділля, музика, спортивний, природничий, літературознавчий та інші гуртки. Тобто у школі працюють над тим, щоб діти мали усі можливості для розвитку своїх талантів та здібностей.

Якщо говорити про перспективи школи у майбутньому, то засновники школи та спонсори мають плани щодо розширення школи та добудови ще двох корпусів. Ймовірно, в найближчому майбутньому при школі буде ще функціонувати дошкільний підрозділ. Звісно, що нині у воєнний час в Україні ніхто не знає, що може трапитися. Але з Божою допомогою школа планує розвиватися та виконувати свою місію [23].

Проаналізуємо організацію навчально-виховного процесу у Луцькому приватному ліцеї «Скарбниця мудрості» [47]. Ліцей «Скарбниця мудрості» – це перший християнський приватний заклад у Волинській області. Школа має таку місію:

- навчаючи загальноосвітніх дисциплін – формувати знання про Бога-Творця та Його закони, надаючи уміння та принципи їх застосування на практиці,
- виховуючи – прищеплювати духовні, соціальні, моральні, етичні норми життя, які ґрунтуються на любові до людей та до Бога,
- розвиваючи – виявляти та допомагати використовувати свій потенціал на користь людям, державі та Богу у всіх сферах людської діяльності [47].

Школа відкрилась у 2011 році. На той час були такі закони, що церква не могла бути засновником школи, лише певна громадська організація. Для того, щоб все-таки відкрити школу, був створений Волинський обласний благодійний фонд «Преображення», головою якого є пастор церкви «Фіміам» Павло Григорович Миронюк. Отож школа виникла на базі місцевої церкви євангельських християн баптистів «Фіміам». У служителів від початку було бачення відкрити школу у майбутньому. Коли будувалося нове приміщення для церкви та прихожани роздумували, які проекти будуть робити, одразу вирішили спробувати створити школу.

Хоч церква та вчителі готувались довгий час до відкриття школи, але виникли проблеми з отриманням ліцензії. Спочатку були труднощі з приміщенням. Адже тоді ще санітарні норми були радянські і класи дещо не підходили під ці вимоги. Місцева церква молилась та переживала за вирішення цієї ситуації. На зібранні постійно оголошували прохання щодо посиленої молитви за отримання ліцензії.

Крім того, важко було знайти дітей. Хоч Луцьк – це обласний центр з великою кількістю мешканців, але відкриття приватної, та ще й християнської школи було неочікуваним для багатьох людей. Основною вимогою батьків, щоб школа була ліцензійна. Адже діти будуть вчитися тут щодень, і щоб не вийшло, що першокласники провчаться цілий рік, а ліцензію знову не дадуть. І якщо прийдеться йти в іншу школу, то не буде ніяких підстав переводити дітей до другого класу.

До початку вересня уже був сформований клас, але по закону навчання не можна було розпочинати, тому першого вересня 2011 року пройшла лише святкова лінійка. Робота щодо отримання ліцензії продовжилась далі, і вже через місяць Луцька приватна школа отримала ліцензію і офіційно розпочалося навчання.

Велике бажання щодо створення та існування такої християнської школи в місті Луцьк мали батьки. Вони хотіли, щоб у закладі було християнське виховання та християнська атмосфера. Крім того, була

поставлена умова, щоб вчителі теж були християни. На початку існування дирекція надавала більшу перевагу вчителям-протестантам. Адже важливо, щоб вчителі мали бачення, щоб у школі відбувалась не тільки християнська виховна робота, але і здійснювалась інтеграція біблійних істин у кожен предмет.

Як розповідають вчителі ліцею, на початку існування школи інтеграцію було дуже важко робити. Але вчителі цікавилися різним досвідом, як і вітчизняним, так і досвідом вчителів з-за кордону. Адже навіть в українській практиці існували і раніше подібні школи та вчителі. Наприклад, Григорій Сковорода, Костянтин Ушинський – це українські просвітителі, які мали християнські погляди. Вони говорили, що найкраще дитину познайомити з Богом через предмети, тому що це буде не нав'язування, а навчання. Дитина буде вчити природничі науки та вчити відкривачів, які були самі християнами-винахідниками. Вони мають зрозуміти, що корінням кожного винаходу є Бог. Кожен винахідник, який робив винахід чи з біології, хімії чи фізики, він рано чи пізно бачив, що має бути Вищий Розум, який це все придумав, що просто так це все не могло виникнути.

У початковій школі легше було здійснювати інтеграцію біблійних істин. Під час уроків вчителі через різні біблійні історії та приклади показували дітям зв'язок теми предмета і Біблії. Але коли вже учні перейшли у п'ятий клас, то педагогічному колективу прийшлося багато вчитися. Вчителі їздили на курси в Київський Університет імені Бориса Грінченка, у якому викладалося, як здійснювати біблійну інтеграцію у різні предмети. Заклад підтримував дружні стосунки з іншими християнськими школами України. От до прикладу, ще до 2014 року існувала дуже гарна школа в Донецьку. Їхня дирекція та вчителі з інших предметів відвідували ліцей «Скарбницю мудрості» і також своїм прикладом показували, як здійснювати інтеграцію. Також постійно педагогічний колектив брав участь у різноманітних семінарах та конференціях. Співпрацювали з організацією MAPXO [17].

Пізніше ліцей почав налаштовувати тісну співпрацю з різними школами та університетами з-за кордону. Запрошувалися викладачі з Польщі, Великобританії та США, приїжджали викладачі-креаціоністи, які проводили навчання та ділилися своїм досвідом. Вони викладали уроки та практично показувати як інтегрувати Біблію у дисципліни, привозили багато корисної літератури.

Крім того, коли вчителі ліцею атестувалися для підвищення категорії, то старалися досліджуватися саме цю тему: біблійну інтеграцію в своєму предметі. Але як каже вчитель християнської етики, зараз вже набагато легше тому, що можна знайти вже багато готових матеріалів.

Зауважимо, що на Волині, очільники міських, районних та обласних відділів, Волинський інститут післядипломної педагогічної освіти завжди були за те, щоб в області проводилося моральне виховання та здійснювалася інтеграція. З самого початку свого існування церква «Фіміам» завжди співпрацювала зі школами, коледжами, університетами та міськими відділами освіти щодо профілактики. Діяла програма «Правда Pro», яка розповідала правду про алкоголь, наркотики та інші залежності. Волонтери мали можливість приходити в школи та вузи, спілкуватися з учнями та студентами та здійснювати профілактичну діяльність. «Ми впевнені, що це Бог керує усім та допомагає нам. Адже наша влада та церква мають спільне бачення щодо християнського виховання. Напевно через тісну співпрацю церкви та влади, коли ми відкривали школу, ми мали довіру зі сторони адміністрації», – підкреслює вчителька ліцею Мирослава Кубай [17].

У школі чітко визначені основні напрямки роботи [47]:

- Створення умов для здобуття повної загальної середньої освіти відповідно державних стандартів.
- Виховання свідомого громадянина України, любові до Батьківщини.
- Виховання шанобливого ставлення до Бога, Біблії, родини, національних та культурних цінностей українського та інших народів і націй, рідної мови, популяризація християнських цінностей.

- Виховання морально і фізично здорового підростаючого покоління.
- Впровадження інклюзивного навчання для дітей із порушенням опорно-рухового апарату.
- Створення нової системи організації освітнього процесу, яка базується на ідеях особистісного та практико-орієнтованого навчання, використання нових педагогічних технологій, методів і форм навчання і виховання.

Ліцей має свої особливості у впровадженні християнських основ. Кожний ранок у закладі розпочинається з молитви. Діти мають цікаві спілкування, роздуми над Божим Словом та обов'язково моляться за ситуацію в Україні. Також в усіх класах учні відвідують урок «Християнська етика». Вони досліджують Біблію та дізнаються, якими людьми хоче бачити їх Бог.

Також підкреслимо, що у школі на усіх уроках активно здійснюється біблійна інтеграція. «До нас з Великобританії приїжджав вчитель історії, який раніше був директором християнської школи. Ми наперед казали йому, які теми з історії ми хотіли, щоб він провів, і ось він проводив ці уроки крізь призму Біблії. Він постійно наголошував, що дітей треба вчити через практику. В Англії це гарно налаштовано. У них уроки історії зовсім не такі, як у наших школах. Діти часто відвідують старовинні села та міста. В Англії така особливість, що в кожному селі чи місті зберігають усі старі будинки та вулиці. І от діти можуть вивчати історію своєї країни практично. Я також від нього багато перейняла досвіду, стараюсь організовувати для дітей екскурсії, поїздки в замки, музеї», – ділиться вчителька історії М. С. Кубай [17].

Проаналізуємо на прикладі предмету історії, як вчитель історії Луцького ліцею «Скарбниця мудрості» здійснює біблійну інтеграцію. Коли діти починають вчити історію розвитку імперій, спершу вони досліджують, що про цей період говорить Біблія. Учні читають історію про сон Навуходоносора та роз'яснення сну Даниїлом, а потім починають вивчати про виникнення шумерів, Вавилону, Персії. Тобто учні вивчають ці всі

періоди і також аналізують, яким чином це зв'язано з ізраїльським народом та Ісусом Христом.

Адже коли Ісус Христос прийшов на землю, світ вже був готовий до цього. Бог нічого не робить випадково, усі історичні події відбуваються логічно та послідовно. Через існування кожної імперії Бог проводить єврейський народ. Бог використовує кожен період, щоб євреї чомусь навчилися. Наприклад, в часи Александра Македонського повсюдно поширювалась грецька культура та мова. Зауважимо, що грецька мова – це мова, якою потім писалась Біблія, апостоли також знали грецьку та проповідували нею. Відтак Боже Слово поширювалося по всій імперії, адже грецька мова була міжнаціональною мовою й усі освічені люди обов'язково володіли нею. Під час вивчення різних тем, діти починають розуміти, що Біблія – це не міф, а історичне джерело. Учні вчаться розуміти, чому відбуваються певні події в світі та Україні зокрема. Крім того, вони вчаться у всіх історичних подіях бачити дію Бога.

Потужно працюють педагоги і у сфері виховної роботи. Зокрема, у школі немає окремої посади педагога-організатора різних заходів, а виховний процес вчителі здійснюють усі разом. На початку навчального року складається детальний план усіх свят, тематичних тижнів та місяців, екскурсій, спортивних заходів та заходів національно-патріотичного виховання. Відповідно до плану призначаються відповідальні вчителі, які вже продумують сценарій проведення певного свята чи заходу.

У ліцеї проводяться заходи різних напрямів. Обов'язково відзначаються усі найбільші релігійні свята. Щороку організовується різдвяне свято, на якому діти згадують народження Ісуса Христа. Вони співають різдвяні пісні, дивляться постанови у виконанні учнів ліцею, приймають участь в конкурсах і отримують подарунки. По-особливому учні люблять святкувати День подяки. У школі організовується благодійний ярмарок, діти роблять проекти вдячності Богові [48].

Також діти полюбують виконувати креативні завдання та брати участь у різних флешмобах: «Унікальний стиль класу», «Кольоровий тиждень», «Різдвяний адвент», «Піжамна вечірка». А ще у ліцеї проводяться багато розвивальних вікторин, брейн-рингів, конкурсів та квестів. Часто в ліцей запрошуються носії англійської мови. Неодноразово приїжджали місіонери з США, які допомагали дітям розвивати свої мовленнєві навички з англійської [49].

Для педагогів важливо, щоб діти мали широкий кругозір, тому часто влаштовують екскурсії та поїздки. Діти уже відвідали оборонну фортецю у м. Пересопниця, зоопарки у м. Луцьк та м. Рівне, метеостанцію, тваринні ферми, музей меду та краєзнавчий музей.

Під час війни запрошувалися працівники ДСНС України, які проводили уроки безпеки та вчили дітей, як діяти під час пожежі та повітряної тривоги. Також школу відвідував військовий капелан ЗСУ, який розповідав про свою роботу на передовій. Тобто бачимо, що в ліцеї дітям організовують корисне, розвивальне та цікаве життя [48].

Крім того, надзвичайно важливу діяльність у житті школи проводить пастор місцевої церкви Юрій Миколайович Михальчук. Він не втручається в навчальний процес, а виконує роль наставника як для вчителів, учнів, так і батьків. Якщо виникають якісь конфлікти в колективі чи серед дітей, пастор може поговорити, дати пораду та допомогти вирішити проблему. Також його запрошують на педагогічні наради, ранкові молитви, свята, заходи та батьківські збори. До того ж, батьки також часто звертаються до нього за порадами щодо виховання дітей [22].

Колектив у ліцеї нараховує близько тридцяти осіб. На жаль, коли в Україні почалась війна, багато вчителів виїхали за межі України. Заклад переживав кризову ситуацію, постало питання щодо закриття ліцею. Але попри всі обставини та негативні виклики ліцей продовжує свою роботу. Влітку до педагогічного колективу приєдналися багато нових вчителів. Коли вони проходили співбесіду, дирекція обговорювала усі умови, наголошувала

на християнському вихованні та навчанні. За словами в.о. директора школи Р. Барко, вчителі, які приходять працювати у «Скарбницю мудрості» добре розуміють особливості школи і якщо б вони не розділяли бачення школи, то вони не приєдналися до шкільної родини. Загалом усі педагоги – християни різних конфесій [17].

Школа має гарну репутацію серед батьків міста Луцька. Коли батьки вибирають заклад, то аргументують тим, що перевагами школи є малокомплектні класи та індивідуальний підхід до кожного учня. Батьки зазначають, що в ліцеї вчителі дуже добрі, у них високий рівень моральності, крім того, важливим фактором є те, що педагоги не будуть кричати та принижувати гідність дітей. Зазначимо, що школа працює в очному режимі навіть в умовах війни тому, що забезпечена укриттям. А це також виявилось цього року хорошою перевагою.

Якщо говорити про контингент учнів, то більшість дітей у школі не з протестантських сімей. Коли вони подають документи, обов'язково підписується контракт. Батьків відразу попереджають про впровадження біблійних основ у всі предмети. Також дирекція ознайомлює батьків з цінностями школи [47]:

Атмосфера. Ми цінуємо і будуємо сімейну атмосферу у стосунках між учителями, учнями, батьками та адміністрацією школи, що побудовані на «горизонтальних» принципах та прагненні бути партнерами, однаково зацікавленими в досягненні спільної мети.

Духовність. Ми цінуємо та базуємося на християнських цінностях зі Святого Письма, розуміння світу з позицій існування і ролі Бога в ньому.

Пошук. Ми цінуємо постійну направленість учителів та учнів до того, щоб ставити запитання та шукати відповіді для професійного та особистого зростання. Залишитися на місці – означає зробити крок назад.

Індивідуальні особливості. Ми цінуємо індивідуальні особливості учня та вчителя і враховуємо їх у навчально-виховному процесі. У всіх різні

здібності, ми по-різному досягаємо цілей, проте кожен з нас може стати кращим, ніж раніше.

Діалог. Ми цінуємо правом на висловлення власної точки всіма учасниками навчально-виховного процесу. Розмаїття думок є не проблемою, а можливістю обрати найкращий шлях до успіху.

Помилки. Ми цінуємо здатністю визнавати свої помилки та прагнемо робити висновки і вчитися на них, змінюючись на краще. Правильне розв'язання проблеми дозволить уникнути її в майбутньому.

Довіра. Ми цінуємо і робитимемо наголос на потребі самоконтролю для формування «внутрішніх якостей» та самодисципліни, але це не скасовує загальної внутрішньошкільної дисципліни.

Мотивація. Ми цінуємо ініціативу замість примусу та команд. Ініціативні вчителі мають стати взірцем для зростання ініціативних учнів.

У школі діти активно беруть участь у різних міських заходах та олімпіадах. Але порівняно з державною школою, в ліцеї зовсім інший підхід до подібних олімпіад. Якщо в загальноосвітній школі в одному класі може вчитися тридцять дітей, а на паралелі буде чотири або п'ять класів, то звісно, що у таких школах буде більша кількість дітей, яких можна залучити до участі в олімпіадах. Крім того, зазвичай відбираються найсильніші учні, яких ретельно готують до олімпіади. Але як зауважили вчителі в «Скарбниці мудрості», вони вибирають більш європейський підхід. Вони не зацікавлені працювати лише з сильною дитиною. Важливо, щоб навіть найслабша дитина теж розуміла матеріал та мала бажання вчитися.

Хочемо підкреслити, що Луцький ліцей був першим закладом у місті, де почали набиратися інклюзивні класи. У школі працює ліфт і це є зручністю для дітей з обмеженими можливостями. «Одна мама, коли подавала документи в нашу школу, зауважила, що саме ця школа є найкращою для її дитини. Адже вона вважає, що тут ми будемо її любити та піклуватися про неї. Для неї було важливо, щоб ми допомогли її дитині адаптуватися в соціумі та стати частиною суспільства. І вона впевнена, що тут дитину не будуть

ображати, і будуть приймати такою, якою її створив Бог», – розповідає Мирослава Кубай [17].

Школа проходила тривалий час становлення, але нині її послуги користуються великим попитом у місті Луцьк. Якщо на початку існування ліцею багато людей з підозрою ставилися до відкриття християнської школи та думали, що тут буде нав'язування певної конфесії, то на даний період ці стереотипи зруйновано. Кожного року проходить конкурсний відбір до першого класу, були навіть роки, що на одне місце було сім кандидатів. Зауважимо, що за словами директора школи, ліцей ніколи не робив великої реклами, всі діти, які приходили вчитися у цей заклад, вибирали школу на основі відгуків друзів та знайомих. «Від самого початку ми показали, що наша школа – це не церква. Основною нашою відповідальністю завжди було навчити дітей та дати їм якісну освіту. Крім того, одним із основних завдань – виховати їх людьми, які будуть гідними громадянами своєї країни та сформувати у них християнські моральні чесноти», – наголошує директор ліцею Сергій Олександрович Гопанчук [20].

Школа бачить велику перспективу у майбутньому. Однозначно в першу чергу зараз найголовніше завдання – це вистояти, поки Україна переживає такий нелегкий час. Крім того, як вважають педагоги, завжди є чому вчитися та що змінювати. Заклад постійно формує свою стратегію розвитку на кожних п'ять років вперед. Вчителі бачать необхідність удосконалити систему інтеграції біблійних істин у предмети, розвивати вміння розмовляти іноземною мовою та комп'ютерну грамотність серед учнів.

У ліцей переконані, що вчити та виховувати дітей – це великий привілей від Бога. Це можливість впливати на суспільство, прищеплювати дітям любов до Бога та людей, формувати у них правильне бачення щодо життя. Тому в їхніх планах далі існувати та розвиватися, якби важко не було.

3.2. Зміст, форми, методи та засоби навчання в християнських школах

Проаналізуємо організацію навчально-виховного процесу у приватному закладі «Харківський приватний ліцей «Початок мудрості» [45]. Метою закладу є надати освіту на рівні державних стандартів, зорієнтовану на формування особистості на основі таких християнських моральних цінностей: любові до Бога і ближнього, повазі до батьків, толерантності, взаєморозумінні, милосерді, терпінні, прощенні, розумінні свого покликання, служінні людям, державі та Богу.

Школа відкрилась у далекому 1999 році, а офіційно відкриття відбулося у 2000 році. Історія цього закладу тісно пов'язана з життєвою історією засновника цієї школи – Вялова Олександра Олександровича. У вісімнадцятирічному віці він повірив в Бога та покаявся в одній із місцевих церков євангельських християн баптистів, де і одружився з донькою пастора. В цієї церкви була серйозна проблема – не було власного приміщення. З часом знайшлися спонсори та будівля, яку можна було б купити і переробити у приміщення церкви. Але люди, які хотіли пожертвувати кошти, поставили одну умову: церква повинна пообіцяти, що також відкриє християнську школу. Хоча у пасторів та інших служителів не було бачення щодо створення школи, та взагалі церква не відчувала такої потреби, але ситуація змусила їх погодитися [21].

У спільноті було всього два педагоги, один з них – це саме Олександр Вялов. Він закінчив фізичний факультет Харківського національного університету за спеціальністю «теоретична фізика», займався науковою діяльністю та був викладачем фізики. Йому виповнилося всього двадцять п'ять років, коли служителі церкви запропонували зайняти посаду директора школа та зайнятися власне відкриттям самої школи. Олександр довго відмовлявся, аргументуючи своїм молодим віком та не досвідченістю в управлінській сфері, але врешті вирішив спробувати.

Зауважимо, що школа відкривалася у ті роки та у такому місті, де ще активно пропагувалися комуністичні ідеї і було упереджене ставлення до протестантських громад. Місцева влада не відразу хотіла давати ліцензію

тому, що в адміністрації боялися, що у школі будуть нав'язувати християнське вчення. Але так як були усі юридичні підстави для створення приватної школи, влада зрештою змушена була видати ліцензію. «Усі закони та норми були виконані, і хоч були складнощі, але ми добилися ліцензії. Спершу відносини з владою вибудовувалися дуже складно, відчувався посилений контроль та тиск зі сторони контролюючих органів, але коли ми себе зарекомендували в місті, то нас почали поважати та не сильно прискіпуватися. На початку наша школа відкрилася як приватна школа, без приставки «християнська» тому, що у нас за Конституцією школа відділена від церкви. В межах Харкова було нереально відкрити саме християнську приватну школу. Більше того, різноманітні релігійні заходи повинні були відбуватися у часи, які не збігалися з навчально-виховним процесом та з письмовою згодою батьків», – розповідає засновник школи О. О. Вялов [21].

У перший навчальний рік у школі нараховувалося всього одинадцять учнів, але з часом з'явилися нові школярі – спочатку їх було тридцять вісім, потім шістдесят один, а ще через трохи чисельність учнів зросла до дев'яносто шести. У 2019 році у гімназії навчалася максимальна кількість дітей за часи існування школи – сто сімдесят учнів. У зв'язку із COVID-19 та карантинними заходами, число дітей скоротилося до ста сорока учнів. Нині ситуація ще погіршилася: в Україні почалася війна, а так як Харків – це прифронтове місто, багато людей виїхали у західні області країни або взагалі за кордон. У гімназії навчальний 2022-2023 рік розпочався та продовжується у формі дистанційного навчання, нині у школі навчається сімдесят учнів.

Хоч на початку школа офіційно не вважалася християнською, але усі знали, що це школа, де навчання та виховання відбувається на біблійній основі. Місія школи «Початок мудрості»: через спільне особисте зростання і цілеспрямовану взаємодію адміністрації, вчителів і батьків створювати умови для виховання й розвитку кожного учня як особистості, яка має особливе призначення в житті від Бога [45].

Цінності школи (освітня філософія і внутрішньошкільна культура):

Духовність. Одна з перших шкіл Харкова, підставою якої є християнські цінності з Біблії, практичні й живі Віра, Надія, Любов, розуміння світу з позицій існування та ролі Бога в ньому.

Питання. Не страшно, якщо у нас немає відповіді на всі «Чому? Як? Для чого?», але страшно, якщо ми вирішили, що знаємо все й не потребуємо пошуку й розвитку.

Діалог. Право на висловлення власної точки зору мають усі. Різноманітність думок – не проблема, а можливість вибрати найкращий шлях до успіху.

Помилки. Вони можуть стати корисними, якщо ми не соромимося та не приховуємо їх, а робимо висновки й учимося на них, змінюючись на краще.

Партнерство. На відміну від багатьох шкіл Харкова ми уникаємо домінування «вертикальних» стосунків у системах «адміністрація – учителі» та «учителі – учні», щоб бути партнерами, однаковою мірою зацікавленими в досягненні спільної мети.

Вибір. Одноманітність – смерть, різноманітність життя, вибір – спроба врахувати індивідуальні здібності й можливості як учнів, так і вчителів.

Довіра. Замість суворого контролю. Вона не скасовує контроль, але робить наголос на необхідності самоконтролю, на формуванні «внутрішньої якості».

Ініціатива. Замість примусу і наказів. Ініціативні вчителі повинні стати взірцем для зростання ініціативних учнів [45].

Коли батьки приходять подавати документи, їх попереджають про основні принципи, на яких побудована школа. «Я завжди казав батькам: «Ми обіцяємо не примушувати ваших дітей ставати християнами, але не обіцяємо, що вони ними не стануть. Якщо ви не боїтеся – наші двері для вас відчинено». Батьки могли вільно приходити абсолютно на всі релігійні заходи, які у нас відбувалися. Ми їх постійно запрошували, щоб вони подивилися, як працюють із їхніми дітьми. У нас налагоджена співпраця з батьками, але бували різні ситуації. До прикладу, було таке, що декілька

батьків забрали своїх дітей та перевели в іншу школу. І навіть там директорка їм сказала: «Ви ж знали, куди ви йшли, ви мали поважати їхні правила». Тобто ми з батьками говоримо та повідомляємо наші принципи, цінності, а вони вже вирішують, чи підходить їм така школа, чи ні. Батьки зазвичай вибирають школу по основним двом критеріям: безпека для дитини та якість навчання. Так як наша школа може це забезпечити, відповідно багато батьків, хоч не церковних, але вибирають нас», – підкреслює Олександр Вялов [21].

Гімназія має багато відмінностей від звичайної школи. В першу чергу це стосується навчального процесу. На кожному уроці відбувається біблійна інтеграція. Вчителі викладають предмети із позиції біблійного вчення. Крім того, зранку перед уроками відбувається ранкове міні-богослужіння, яке особисто проводить засновник школи Олександр Вялов. Діти співають декілька пісень, слухають коротеньку проповідь на основі Біблії, діляться думками, і в кінці усі разом моляться молитвою «Отче наш». На даний момент, у зв'язку з військовим станом у країні та дистанційним навчанням, такі ранкові зустрічі не проводяться.

Наявність інклюзивного навчання – це одна з причин, чому батьки також вибирають цю гімназію для своїх дітей. Вони впевнені, що у цій школі діти відчуватимуть себе в безпеці та будуть прийнятими серед однолітків. Більше того, педагогічний колектив пройшов відповідну підготовку, як працювати в інклюзивних класах. Є чітка система роботи, а також додаткові індивідуальні заняття.

Також школа «Початок мудрості» має авторську програму курсу «Християнська етика» (О. О. Вялов, О. В. Горяєва) для учнів 1-11 класів, у якій закладено такі пріоритети: вивчення морально-етичного змісту Біблії, засвоєння культурно-духовної спадщини українського народу й інших народів світу. Метою вивчення курсу є сприяння розвитку моральної, здорової психічно, духовно та фізично особистості, формування в неї активної життєвої позиції, здорового способу життя, виховання належного ставлення до проявів аморальності, здатності відстоювати свою позицію [59].

Особливо активно відбувається виховний процес: у школі проводяться різноманітні заходи із донесенням християнських цінностей. Діти беруть участь у святкуванні таких свят, як Різдво, Пасха, Трійця, День подяки, День мами, День сім'ї, День захисника Вітчизни тощо. Кожна святкова зустріч, незалежно від того чи це релігійне свято чи державне, починається з молитви та обов'язково містить певну виховну мету [25; 46].

Основні відмінності школи «Початок мудрості» від традиційного навчально-виховного закладу, на думку її засновника О. О. Вялова та всього педагогічного колективу, подано в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1.

Ключові показники	Традиційна школа	Наша школа
Стосунки вчителя й учня	Учитель над учнем (домінують вертикальні стосунки, авторитаризм)	Учитель не над, не під, а разом із учнем (домінують горизонтальні стосунки, партнерство)
Роль учителя	Учитель – диктатор, що примушує і пригнічує	Учитель – тренер, що надихає і підтримує
Роль учня	Учитель, що виконує інструкції	Учитель, що проявляє власну ініціативу
Домінуючий метод навчання	Монолог учителя	Діалог з учнем
Методи впливу на учня	Домінування жорсткого контролю, недовіра до учня	Домінування само і взаємоконтролю, довіра до учня
Оцінювання	Домінування оцінки вчителя	Домінування самооцінки учня

Можливість вибору форм, методів навчання	Учень не має права на вибір	Учень може обирати
Цілеспрямованість учня	Відмітка важливіша за знання	Знання важливіші за оцінку
Цілеспрямованість учителя	Сума знань важливіша від зацікавленості	Зацікавленість важливіша від суми знань
Мотивація через зв'язок навчального матеріалу з реальним життям учня	Мінімальний зв'язок змісту навчання з реальним життям учня (слабка мотивація)	Максимальний зв'язок змісту навчання з реальним життям учня (слабка мотивація)
Взаємодія учнів у процесі навчання	Мінімальна, учнівський індивідуалізм	Максимальна, учнівське партнерство
Якщо учень помилився	Учитель вважає, що причиною всіх помилок учня є сам учень, підкреслює, що помилка – це погано (варіант: глузує, сварить)	Учитель шукає причину помилки не лише в учневі, не засуджує суворо учня за його помилки, вчить учня самого знаходити свої помилки, виправляти їх
Якщо учитель помилився	Для вчителя – страх провалу, ніяковість, страх бути слабким в очах учнів	Для вчителя – можливість вирости в очах учнів, чесно визнаючи свої помилки і показуючи взірець того, як виправляти власні помилки й учитися на них
Ставлення до критики з боку	Негативне, страх втратити свій вплив, заперечення	Доброзичливе, можливість побачити власні недоліки

учнів і їхніх батьків	власних недоліків, сприйняття критиків як ворогів і боротьба з ними	(якщо вони справді є) і виправити їх, сприйняття критиків як партнерів у боротьбі з проблемою
Самооцінка вчителя і його професіональне зростання	«Усе знаю, усе вмію», немає потреби в самовдосконаленні. Слабка готовність до змін	Орієнтація на постійний пошук кращого досвіду й готовність змінюватись, трансформуючи його в свою практику

Якщо порівняти статус школи на початку відкриття та у теперішній час, бачимо, що гімназія користується популярністю серед інших шкіл міста. Хоча як вважає засновник школи, у гімназії не дуже сильно зважають на загальні рейтинги шкіл, адже вони специфічно складені та підходять більше під державні заклади. Для вчителів важливо те, що діти та батьки хочуть вчитися у цій школі, тобто попит на їхні освітні послуги є. До COVID-19 у школі була черга у перший клас на декілька років вперед. Адміністрація школи вважає, що це гарний показник рівня школи. Також учні гімназії часто беруть участь у різних конкурсах, олімпіадах та неодноразово стають переможцями [21].

У школі визначено ідеальну модель випускника школи:

- зорієнтованість на постійну освіту (здатність до самоосвіти, самоаналізу, самооцінювання, самоконтролю і самокоригування);
- розуміння своїх здібностей, призначення від Бога в житті;
- вміння працювати в сучасних інформаційних системах;
- володіння навичками абстрактного та пошукового мислення;
- професійна орієнтація;
- вміння швидко діяти в нестандартних ситуаціях;
- володіння основами етикету, тактовність, поміркованість;
- комунікативність;
- патріотизм;

- відповідальне ставлення до власного здоров'я, уникання шкідливих звичок;
- володіння навичками художньої творчості [45].

Увесь педагогічний колектив прикладає величезні зусилля для реалізації свого бачення. Найкращим результатом їхньої праці є вдячність учнів та батьків.

«У школі «Початок мудрості» я провела п'ять років. Зараз живу в Європі і можу багато оцінити. Я провчилася у п'ятих школах, включно з гімназією «Початок мудрості», але тільки до неї мені хотілося повертатися. Дуже дякую за любов до навчання, яку мені подарували вчителі. Дякую за допомогу у розвитку моїх талантів! Крім дисципліни та мотивації я здобула відмінну освіту!», – розповідає Уіна, якій шістнадцять років [5].

«Дуже хороша школа, я провчилася у ній усі дев'ять років. До школи хочеться йти, у мене тільки теплі та добрі спогади зі шкільних років! Не в одній школі так уважно не ставляться до дитини, як тут! Тут ти можеш підійти до вчителів не тільки щодо навчання, але як до друзів за порадою!», – пише в коментарях випускниця Анна [5].

«Школа чудова! Двоє моїх дітей цього навчального року навчалися у цій школі, наше бажання продовжувати навчання саме у ній. Ставлення вчителів як до дітей, так і до батьків – чудове! Та ще й до знань додають моральне виховання. Я в захваті, діти теж! Діти у цій школі оживають!», – ділиться своєю думкою мама Вікторія Буряченко [5].

Змінилося також і ставлення до гімназії. Нині заклад та його педагогічний колектив поважають та підтримують. Більше того, коли в Україні відбулась реформа освіти, школа змінила свій статус та отримала нову назву – Приватний заклад «Харківський християнський ліцей «Початок мудрості». Згідно нового закону про загальну середню освіту, школа може у своїй назві відображати специфіку свого закладу.

Школа старанно працює у сфері співпраці з іншими закладами та організаціями, вибудовує свої відносини з міської радою та місцевими

церквами. Гімназія також вважається співзасновником Міжнародної асоціації для розвитку християнської освіти. Вчителі постійно підвищують свою педагогічну кваліфікацію, відвідують різноманітні семінари, і власне самі діляться своїм досвідом з іншими школами.

Кожен учитель школи має розробити власну програму самовдосконалення, термін дії якої може виходити за межі навчального року. Також цікавим є те, що школа «Початок мудрості» має ідеальний портрет учителя, який містить такі показники, які мають бути на максимальному рівні:

- висока загальна культура й моральні якості;
- усвідомлення обов'язку й відповідальності за результати своєї діяльності;
- здатність творчо вирішувати педагогічні проблеми, правильно й оперативно приймати педагогічні рішення;
- високий рівень загальної педагогічної освіти;
- гнучкість і мобільність мислення;
- розвиненість спеціальних професійних умінь;
- уміння керувати людьми;
- висока культура мовлення й лекторська майстерність;
- активність у громадському житті, комунікативність;
- навички дослідницької діяльності [59].

Важко говорити про майбутнє школи, адже через війну з'явилися фінансові проблеми і навіть обговорювалося питання щодо закриття школи. Засновник змушений був шукати додаткові кошти, щоб оплатити борги. На даний момент гімназія функціонує, діти вчаться та отримують знання. «Поки нічого не можемо планувати. Дуже складний період у країні, з Харкова велика кількість людей виїхала, також багато людей безробітних. Не знаємо, що буде далі, але ми вдячні Богу за все, що було і є. Не кожна школа може проіснувати чверть століття, не маючи при цьому великих спонсорів. Якщо раптом так станеться, що нам прийдеться закритися, то це буде через

поважну причині – війну, а не просто через людей, конфлікти, вчителів тощо», – зазначає засновник гімназії Олександр Вялов [21].

За роки існування ліцею «Початок мудрості» однозначно можна стверджувати, що всі обставини з відкриттям школи та становленням гімназії у суспільстві, відбувалися закономірно. Школа має чітке бачення щодо своєї місії та з Божою допомогою реалізовує її у практичному житті.

Проаналізуємо становлення та розвиток гімназії № 5 міста Ківерці Волинської області [8]. Це унікальна школа, хоча вона є звичайним державним закладом освіти. Історія відкриття цієї школи розпочинається в 2000-х роках.

На початку 20-го століття багато українців виїжджали за кордон через нелегке життя на рідній землі. Серед них були вихідці з Ківерцівщини: Фелікс Каплун, який переїхав в Сполучені Штати Америки, та Едмунд Сардачук, якого доля закинула до Канади. Хоча вони жили за тисячі кілометрів від Батьківщини, але постійно хвилювалися та сумували за нею. Також було створено християнську місію «Українська місія благовістя» з метою допомоги землякам.

На початку 90-х років в Україні розпочалися державотворчі процеси, а згодом була проголошена незалежність. Українці переживали важкі часи. Ф. Каплун та Е. Сардачук, приїхавши на рідну землю, були вражені бідністю українців, а особливо дітьми-сиріт. «Серце моє стиснулося від болю, а очі наповнилися слізьми, коли я побачив дітей, які шукали їжу на смітниках», – пригадує свій приїзд в Україну на початку 90-х Фелікс Каплун [8]. У них з'явилося бажання якимось чином допомогти цим дітям.

Декілька років питання обговорювалось і було вирішено на території місцевої церкви ЄХБ побудувати благодійний центр, щоб можна було надавати різну допомогу та проводити заходи. Українською діаспорою в США і Канаді було зібрано кошти для даного проекту. В процесі будівництва виникли питання щодо того, що в місті Ківерці – небагато населення, а

приміщення будується досить велике. Так народилася ідея зробити сиротинець для обездолених дітей.

У той самий час на Одещині в містечку Южному процвітала і набирала розмаху авторська школа Миколи Петровича Гузика, експериментальна школа нового типу. Великий ентузіаст, християнин, академік М.П. Гузик зумів організувати з десятків таких шкіл по всій Україні. «Ми побачили в одному християнському журналі статтю про М. Гузика та його школу, написали йому та запропонували приєднатися до нашого проекту. Він теж цю ідею підхопив. Так Бог звів нас, бо випадковостей в житті не буває. Я це точно знаю. І ось ідея будівництва сиротинця переросла в ідею створення експериментальної школи в м. Ківерці», – розповідає директорка школи Світлана Петрівна Свиноей [18].

Володимир Георгійович Чайка, голова Волинського об'єднання церков ЄХБ, директор християнської місії «Українська місія благовістя», Петро Васильович Волощук, сподвижник на освітянській ниві, директор благодійного фонду «Світло життя», і стали тими людьми, які об'єднали дві ідеї: будівництво школи та сиротинця як єдиного навчально-виховного комплексу. Велике будівництво розпочалося 7 травня 2002 року. Спочатку будівельними роботами керував Ігор Петрович Пацюк, а згодом цю ділянку очолив П.В. Волощук [8].

Відкриття школи було заплановано зробити 1 вересня 2003 року. В той час вже почалося формування педагогічного колективу. І вже влітку група вчителів-ентузіастів у складі С.П. Свиноей., О.П. Мучак, Л.А. Завальної, О.Я. Боярчук, К.М. Онищук, Л.Є. Соболь, Н.В. Прачук, Л.О. Радіон, С.В. Соловйова, К.О. Желамської, поїхала переймати досвід у місто Южне.

У зв'язку з тим, що добудувати школу в 2003 році не встигли, тому вирішили відкриття школи перенести на 2004 рік. Згодом проект був закінчений і нова сучасна будівля школи стала прикрасою міста. Але виявилось, що місцевій владі така школа не потрібна, дарма що і діти, і батьки прагнули якомога швидше потрапити сюди. Голова районної ради був

не проти відкриття школи, а голова міської адміністрації сказав, що не буде такої школи в Ківерцях тому, що не має потреби у ще одній школі. «Ківерці – це невеличке містечко, ми не мали можливості відкривати приватну школу. У нас немає таких платоспроможних людей, які могли би платити за приватну школу. У таких маленьких містах – це дуже складно. Тому нам потрібно було боротися, щоб отримати дозвіл», – пояснює директорка С. Свиноей [18].

Незважаючи на всі обставини, навчання у школі розпочалося 1 вересня 2004 року. З безмежною радістю і тривогою в серці переступали батьки і учні поріг нової школи. Весь колектив – учні, батьки, вчителі відчували себе єдиною сім'єю настільки, що після уроків дітям не хотілося додому. «Через терни до зірок» – шлях становлення нової школи, і лише підтримка один одного, «чуття єдиної родини» допомогло вистояти [8].

Так як районна рада дала дозвіл, а міська адміністрація – ні, то приміщення передали районній раді. Але виникли проблеми з фінансами, адже коштами все одно розпоряджалася адміністрація, а грошей ніхто не виділяв. Спонсори, які будували приміщення, оплату праці вчителям взяли на себе.

В той час в країні були тривожні часи, відбувається Помаранчева революція, влада змінюється. Група цілеспрямованих вчителів поїхала до Києва відстоювати правду. Лист про створення нашої школи передали новообраному президенту Віктору Ющенку. 1 січня 2005 року, за сприяння голови районної ради Анатолія Петровича Грицюка і клопіткої праці П.В. Волощука та В.Г. Чайки, школа стала державним навчальним закладом. У серпні 2006 року, за сприянням М.П. Гузика як наукового керівника, школі було надано статус «Експериментальний педагогічний майданчик всеукраїнського рівня». «Коли обговорювалося питання передачі приміщення районній раді, ми підписували договір, і там було прописано, що це буде експериментальний навчальний заклад, виховання буде здійснюватися на засадах християнської моралі», – додає С. П. Свиноей [18].

При школі також тривалий час існував сиротинець. Дитячі спальні та ігрові кімнати розміщувалися в окремому крилі. Але з часом, місія, яка опікувалась даними дітьми, змінила сферу своєї діяльності. Вона почала допомагати конкретним сім'ям, які мали фінансові проблеми. Кількість дітей в сиротинці по-трохи стала все меншою, і врешті він зовсім закрився. Частину дітей забрали опікуни додому, а ще декілька були переведені в інші сиротинці.

Так як спершу приміщення школи будувалося як благодійний центр, відповідно до державних стандартів воно рахується нетиповим пристосованим приміщенням. Будівля школи складається з чотирьох поверхів, один з яких знаходиться у підвалі. У військових умовах цей поверх служить також як і укриття для дітей, тому школа має можливість вчитися очно. Площа класів – невелика, через те дозволяє розмістити лише 20 дітей. Коридори відносно вузькі, але на кожному поверсі є зона відпочинку, де розташовані дивани та столи, щоб діти могли перепочити під час перерви або після уроків. У школі також є великий спортивний зал, бібліотека, простора їдальня, актовий зал, а також ігрові кімнати для учнів першого класу. Приміщення досить незвичне як для звичайної державної школи, але це створює домашню та затишну атмосферу.

2004 року у школі вчилася 170 дітей, а вже у 2022-2023 навчальному році ця цифра досягнула 320 дітей. Через те, що був закритий сиротинець, спальні кімнати перетворили на класи і це дало змогу школі трохи розширитися. Попередні роки навіть проводився конкурсний відбір до першого класу. Бажаючих було багато, але приміщення школи могло розмістити лише по одному класу на паралель. Зараз у школі стало по два класи на паралелі, тому конкурсу не проводять.

Школа має хорошу матеріально-технічну базу. Класні кімнати оснащені всім необхідним для навчання обладнанням. Коли почалася реформа НУШ, майже щороку держава виділяла одинарні парти для учнів початкових класів та забезпечила практично усіх вчителів початкової школи ноутбуками. За

бюджетні кошти також зроблений фізичний кабінет та куплена інтерактивна дошка. Здебільшого в усіх класах є телевізори, які куплені за кошти благодійного фонду.

У зв'язку з тим, що багато фінансових потреб школа не може перекрити бюджетними коштами, було створено благодійний фонд «Світло життя». Фонд існує за рахунок батьківських внесків, здачі макулатури та інших добровільних пожертв. На сайті школи регулярно розміщуються звіти по коштах, тому батьки не переживають на що йдуть гроші. «У нас усе відбувається відкрито та прозоро. Є чеки, є звітність. Батьки усе знають і у них не виникають сумніви з приводу використання фінансів. Це дуже зручно. Ми не збираємо гроші окремо на ремонт, миючі засоби чи фарби для принтерів. Хочу зауважити, що приміщення було нове і великих капіталовкладень воно не потребувало. На поточні ремонти нам вистачає, тому що ми намагаємось усе зберегти. Також вчимо учнів, щоб вони з цінністю відносилися до шкільного майна. Якщо речі гарні, чисті, то нищити їх не сильно хочеться», – розповідає директорка Світлана Петрівна [18].

Ківерцівська гімназія відрізняється від інших державних шкіл методикою викладання, адже у школі запроваджена комбінована система організації навчально-виховного процесу Миколи Петровича Гузика. «Педагогічна система стоїть на новому для сучасної освіти України філософсько-світоглядному фундаменті, який за своєю сутністю є християнсько-гуманістичним. Система не суперечить нормі Конституції про відокремлення школи від церкви й освіти від релігії» [58]. Саме християнський гуманізм вбачає людину – найвищою цінністю, тому що вона створена за образом Божим. І як вважає М.П. Гузик, тільки та школа, яка забезпечує цілісне сприймання кожної дитини як Божого творіння, є природо-доцільною, справжньою та високоефективною.

Підходи до викладу матеріалу також відрізняються. Зміст навчального предмета поділяється на інформаційні блоки. Вони формуються навколо провідних теорій, які покладено в основу навчального курсу. Система Гузика

заснована на тому, що дитина повинна повторити хоча би сім разів одне й те саме, щоб запам'ятати та зрозуміти матеріал.

Засвоєння кожного з названих блоків інформації відбувається поетапно, а саме:

- етап, на якому учень засвоює теоретичне ядро блоку відповідної навчальної інформації (розгляд блоку навчальної теоретико-практичної інформації);
- етап, на якому учень засвоює стандартні практичні уміння та навички у межах змісту даного блоку навчальної інформації (фронтальне опрацювання матеріалу);
- етап, на якому учень засвоює теоретичні й практичні знання, уміння та навички за допомогою індуктивних методів пізнання у межах його індивідуальних можливостей (індивідуальне опрацювання персональної навчально-розвивальної програми, засвоєння та аналіз відповідних наукових фактів);
- етап, на якому учень засвоює теоретичні й практичні знання, уміння та навички за допомогою дедуктивної пізнавальної діяльності у межах його індивідуальних можливостей (індивідуальне опрацювання персональної навчально-розвивальної програми на рівні внутрішньо предметного узагальнення та систематизації навчальної інформації);
- етап, на якому учень засвоює теоретичні й практичні знання, уміння та навички в межах його індивідуальних можливостей за допомогою поєднання індуктивної та дедуктивної пізнавальної діяльності (індивідуальне опрацювання персональної навчально-розвивальної програми на рівні міжпредметного узагальнення та систематизації навчальної інформації);
- етап, на якому вчитель перевіряє відповідність результатів навчання вимогам державних освітніх стандартів (тематичний залік відповідності державним стандартам);

- етап, на якому перевіряються персональні навчальні досягнення учня, що включають інформаційний, діяльнісний, інтелектуальний та виховний компоненти (тематичний залік навчальних досягнень учня) [10].

Проаналізуємо вивчення теми «Дроби» з математики у шостому класі. Вчитель робить інформаційний блок, у якому зазначені основні правила, які діти мають знати. На першому уроці вчитель це все читає та в загальному ознайомлює учнів з матеріалом, також пояснює застосування правил на прикладах. Після цього матеріал опрацьовується на уроках фронтального опрацювання, де береться конкретне правило, якийсь конкретний фрагмент та детальніше вивчається, виконуються різноманітні вправи. На наступному етапі діти індивідуально опрацьовують матеріал. Вчитель дає їм завдання, які вони мають виконати самі, але вони можуть користуватися підручником та записами в зошиті. На наступних етапах відбувається узагальнення матеріалу, розв'язуються різні задачі, вправи, і врешті діти пишуть контрольну роботу. «Це дуже ефективний метод і він дає свій результат. Ми повторюємо матеріал багато разів, тому він поступово залишається у дітей в пам'яті. Ми вчимося згідно державної програми, просто іншим методом. Даємо дітям спочатку загальну картину, а потім вже починаємо пояснювати фрагментарно. Як казав Микола Петрович, спочатку даємо скелет, а вже потім починаємо нарощувати м'язи. Зараз в Новій Українській Школі ця система дуже добре поєднується. Просто ми почали це раніше», – зауважує Світлана Петрівна Свиноей [18].

Варто відзначити, що у школі не має класичних домашніх завдань. Навчання побудоване так, щоб учні максимально вчилися під час уроків. Завдання додому може бути лише більш творчого характеру: зробити проект, намалювати малюнок, вивчити вірш, ну звісно, якщо потрібно прочитати твір з літератури чи написати есе, то це також діти можуть робити вдома. Вчителі зазначають, що це реально встигнути осягнути матеріал на уроках. Директорка школи аргументує відсутність завдань тим, що насправді в

звичайних школах не всі діти чесно виконують завдання, багато хто списує. Вона зауважує, що в таких випадках ніякої користі від домашніх завдань не має. Якщо дитина справді хоче вчитися, буде уважно та старанно працювати, то їй буде легко опанувати матеріал. А вдома вона матиме час піти в музичну чи художню школу, зможе почитати улюблену книжку чи зайнятися спортом.

У школі не зациклюються лише на академічних знаннях. Вчителі відносяться до дитини, не як до комп'ютера, пам'ять якого потрібно набити інформацією. Вони піклуються про те, щоб учень працював над собою та змінювався в кращу сторону, розвивав свої таланти та був корисним для суспільства. Наприклад, на уроці математики вчителі також стараються давати творчі завдання. Як пояснює С. Свиноей, є діти, які люблять малювати, тому їм можна дати завдання намалювати трикутники під час вивчення теми «Трикутник». Інші діти пишуть вірші, тому їм можна дати завдання – написати вірш про трикутник. Кожна дитина має вибір виконати те завдання, яке їй більше до душі. Подібні методи застосовуються більше на уроках індивідуального опрацювання [18].

Активно проводиться виховна робота серед дітей. Але відмінністю виховного процесу Ківерцівської гімназії від інших шкіл є те, що він також відбувається на основі християнських цінностей. У школі відбуваються різноманітні заходи на патріотичні, екологічні, спортивні та соціальні теми, але усі вони також містять християнський контекст. До прикладу, коли відзначається свято Дня захисника України, на заході обов'язково помоляться за Україну та наших воїнів. Під час тижня, присвяченому захисту тварин, також буде наголошуватися те, що тварини – це творіння Боже, відповідно ми повинні бережно до них відноситися. Або коли проводяться заходи щодо збереження природи, школярам будуть доносити те, що саме Бог – Творець всього, тому ми повинні дбати про навколишнє середовище. Такий підхід застосовується до усього виховного процесу. Тобто бачимо, що школа живе енергійним життям, проводяться цікаві вікторини, флешмоби, спортивні змагання та квести. Дітям прищеплюють любов до Батьківщини, повагу до

гідності кожної людини, дбайливого ставлення до свого здоров'я та природи. Також школярів вчать бути корисними для суспільства та робити добрі справи, а це все і є в основі біблійного підходу до життя [9].

Окрім цього, відзначаються різні християнські свята, які є загальними для християн усіх конфесій. Кожного року восени проводиться Свято подяки. Дорослі та діти вчаться дякувати Богу за їжу, одяг, родину та рідну землю. Крім того, у них є традиція влаштовувати благодійний ярмарок. Потім діти вирішують куди спрямувати зібрані гроші. По словам директорки школи, діти люблять займатися доброчинністю. Були роки, коли гроші пожертвували сім'ям, які мали фінансові проблеми, а в 2014 році фінанси віддали сім'ї військового, який загинув на війні. По-особливому школярам подобається свято Різдва. Вони прикрашають класні кімнати, вчать колядки, беруть активну участь в різдвяному адвенті та інших конкурсах.

Школа є міжконфесійною, тут не вчаться тільки діти протестантів. Вчителі працюють за міністерськими програмами, також є державна програма з християнської етики. Коли батьки приходять подавати документи в школу, їх попереджають, що діти будуть вивчати предмет «Основи християнської етики». Батьки на це погоджуються, пишуть відповідну заяву, що вони не проти, щоб їхня дитина вивчала цей предмет [18].

Зранку проводяться ранкові бесіди на морально-етичну тему на основі Біблії, по-іншому їх називають «молитвами». Як зазначила директорка школи, бесіди проводяться їхніми вчителями. Школа не запрошує священиків з жодної церкви, тому що вважається позаконфесійною. На бесідах обговорюються християнські цінності, які є спільними для всіх християн без винятку. «Школа – це не церква. Ми не виділяємо якусь конкретну конфесію. Батьки і діти відвідують будь-яку церкву, яку хочуть. На бесідах ми просто читаємо вірш з Біблії, обмінюємося думками щодо нього, хочуть діти молитися – моляться, молитесь також вчитель, а потім всі разом молимося молитвою «Отче наш», яка є прийнятною для всіх християн. Так у нас

починається кожен ранок, а далі ми йдемо на уроки», – зазначає Світлана Петрівна [18].

Зауважимо, що у гімназії працює сильний та дружний колектив вчителів. Всього нараховується близько тридцяти педагогічних працівників. Усі вони – християни різних конфесій, а майже десять з них саме з протестантських церков. Але від самого початку існування школи вони об'єднані однією метою та співпрацюють один з одним. За словами директорки школи, вчителі дуже добре розуміють, що це не звичайна школа. На різноманітних вчительських зустрічах діють певні правила щодо обмеження спиртних напоїв. Також у школі розуміють, що вчитель – це моральний авторитет, і тому такі речі – як шкідливі звички чи вживання нецензурної лексики, – є недопустимі. Були періоди, коли навіть проводилися заняття по вивченню Біблії саме для вчителів. Хто мав бажання, приходив та брав участь в обговоренні. Іноді навіть виділявся час на нарадах, щоб трішки зануритися у Біблію. Адже все таки, виховання відбувається на основі християнських цінностей і вчителі повинні знати, чому вони виховують.

Педагоги також постійно вчать та вдосконалюють свою професійну майстерність. Спершу вони їздили на навчання в авторську школу М.П. Гузика, щоб перейняти досвід новітнього методу викладання, трішки співпрацювали з Острозькою академією. До того ж, вчителі підвищують свої кваліфікацію на різних курсах від ВІППО, на онлайн-платформах «Edera», «Прометеус», «Всеосвіта» та приймають участь у конференціях. Школа – відкрита до співпраці з іншими закладами та вчителями. На базі гімназії також проводяться вчительські семінари, часто приїжджають гості, щоб подивитися, що це за школа та чим відрізняється від інших.

2005 – 2007 роки стали пам'ятними для багатьох учнів, адже вони мали змогу вдосконалювати англійську мову, спілкуючись з містером Стівеном, представником Американського Корпусу Миру, якого всі з любов'ю називали «наш Стьопа». Багато дівчат завдяки містеру Стівену стали шанувальницями бейсболу. Взявши участь у добродійному марафоні в Будапешті, містер

Стівен заробив три тисячі доларів і частину з них передав на потреби кабінету англійської мови. Зворушливим було прощання зі Стівеном: учні підготували справжній концерт-подяку, а вчителі подарували на пам'ять вишиту сорочку [8].

Ківерцівська школа має хороші рейтинги у місті. У роки, коли були випуски одинадцятого класу, учні здавали ЗНО на високі бали та було багато медалістів. Також діти беруть активну участь в олімпіадах, у міських заходах, різноманітних проектах всеукраїнського рівня. Переможцями Всеукраїнських олімпіад стали Зайчук Ольга (астрономія, вчитель А.М. Власюк), Колодій Тарас (правознавство, вчитель О.П. Мучак), Волощук Анастасія (основи християнської етики, вчитель В.М. Волощук). Під керівництвом вчителів О.П. Мучак, К.М. Онищук, А.М. Власюка, О.Я. Боярчук учні неодноразово ставали переможцями обласних олімпіад з правознавства, географії, фізики, математики, астрономії та французької мови.

Гордістю школи також є їхні випускники. Вони стали студентами та випускниками національного університету «Острозька академія», Волинського національного університету імені Лесі Українки, Південноукраїнського національного педагогічного університету, Львівського національного університету імені Івана Франка, Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут», Одеського державного медичного університету, Національного авіаційного університету, Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, Національної юридичної академії імені Ярослава Мудрого, Одеської національної юридичної академії та вищих навчальних закладів Польщі [8].

У школі вважають, що хоч навчання є основною місією школи, але не менш важливіше завдання полягає в тому, щоб виховати школярів людьми з великої букви. Учні школи, якщо йдуть на якісь міські заходи, відрізняються від інших своєю поведінкою, не вживають нецензурну лексику та ставляться з повагою один до одного. «В цьому році був у нас один випадок. Дзвонить одна мама, син якої після дев'ятого класу пішов в іншу школу тому, що у

нашій школі не має десятого класу. «Світлано Петрівно, я вам так хочу щось сказати». – Я вже так злякалася, думаю, що вже не так. – «Ви ж знаєте, що Сильвестр пішов в іншу школу. І от він прийшов такий задуманий після уроків та й каже, що дуже скучає за своєю попередньою школою. Якщо щось було не так, вчителі відразу бачили все, цікавилися нами, давали поради, як що змінити. А в цій школі ніхто на таке уваги не звертає, хтось говорить погані слова, ніхто на це уваги не звертає, там учні не сильно кому потрібні». Ось це і є результат нашої роботи», – вважає С.П. Свиноей [18].

Найкращим результатом роботи школи є визнання на рівні Ківерцівської громади, а також вдячність учнів та батьків школи.

«Це школа, де я відчула себе видатною особистістю, де я була оточена вчителями, які вчать душею, де було цікаво кожного дня, кожної хвилини, і ми всі були однією дружною сім'єю», – розповідає Бродюк Анна, випускниця 2006 року [8].

«Ківерцівська експериментальна школа – це школа, в якій учень є в центрі уваги з його унікальними інтелектуальними здібностями, вміннями і талантами, які вчителі намагаються розкрити і розвинути», – пояснює випускниця 2007 року Хмілевська Анна [8].

«Ти можеш» – учитель має повторювати учневі. «Ми можемо» – має повторювати колектив. «Я можу» – учні повинні вірити в самих себе. На мою думку, це є девізом школи, в якій я мав честь вчитися протягом 2005 – 2011 років. Шкільні роки були не тільки уроками, але це були й подорожі, свята, зустрічі з цікавими людьми», – згадує Гуз Роман, випускник 2011 року [8].

Ківерцівська гімназія проходила нелегкий шлях становлення і стикалася з різними проблемами та викликами. Найважче було будувати відносини саме з владою. У перші роки існування у співпраці постійно відчувалась відстань, нерозуміння та несприйняття. «Ми не просимо, щоб нас любили, а просто хочемо, щоб нормально сприймали. Адже ми працюємо, діти і батьки задоволені, ми задоволені. А іноді відчувається якась заздрість. В нашу сторону лунають репліки, що нам добре, бо у нас класи маленькі або

те, що ми забрали інших дітей зі шкіл. Таке враження, що ми нічого не робимо. А насправді ніхто ж не знає, скільки ми над цими матеріалами працюємо. Це дуже великий обсяг роботи. І ми навіть пропонували, що ми можемо провести семінари та поділитися нашим досвідом викладання за цією системою, навчити інших вчителів, щоб і вони впроваджували цей метод у своїй роботі. Але, на жаль, зіткнулися лише з не бажанням робити щось нове», – ділиться директорка школи [18].

Крім того, однією з основних проблем школи, як і більшості шкіл в Україні, є проблема фінансування. Хоч в Україні триває реформа освіти, але ті плани та вимоги до НУШ не відповідають тим коштам, які на це виділяє держава. Освіта - це дуже дороговартісна галузь. Вона має йти на крок вперед того розвитку, який відбувається навкруги. У школі зізнаються, що якби не було благодійного фонду, то їм було би нереально виживати у сучасному світі.

Хоч гімназія зіткнулась з багатьма складнощами під час свого існування, але вчителі у всьому бачать Боже керівництво. Від самого початку її створення і до нинішнього часу Бог оберігає та дає сили рухатися вперед. Були ситуації, коли люди казали, що ніколи не буде такої школи у Ківерцях, а вже через пів року, ті ж самі люди підписувалися під розпорядженням про її відкриття.

Гімназія №5 і далі продовжує боротися за своє існування. Коли почалась реформа освіти в Україні Ківерцівська школа зіштовхнулась з новими проблемами. Змінились закони про освіту та вимоги до закладів. Міська влада почала приводити мережу шкіл у відповідність до нового закону. Ліцеїв на громаду мало бути тільки один або два, а всі інші школи повинні стати гімназіями, тобто дев'ятирічками, або взагалі початковими школами. Також у законі з'явився новий вид освітнього закладу – корпоративна школа, де можуть виступати держава і ще якась фізична/юридична особа як співзасновник школи. Адміністрація школи, вчителі та батьки почали добиватися того, щоб гімназію перетворили у

корпоративну школу, адже згідно закону лише у приватних та корпоративних школах можуть бути усі класи від першого до одинадцятого.

Директорка гімназії С. Свиноей підкреслює, що корпоративна школа – це найкращий варіант для їхнього закладу. Дивлячись на навчальні програми та плани, в Україні йде така тенденція, що викладання християнської етики може бути припинене. «Ми хочемо, щоб у нашій школі діти вчили християнську етику з першого по одинадцятий клас. А це реально тільки тоді, коли школа або приватна або корпоративна. Якщо ми станемо корпоративним закладом, тоді співзасновниками цієї школи будуть церква та міська рада: церква дає приміщення, а адміністрація бере на утримання. І тоді в засновницькому договорі можна прописати умови, як директора призначати та інші особливості школи. А це все в наш час важливо, бо якщо це просто комунальний заклад, то там директора вибирають тільки по конкурсу, а якщо не виберуть директора-християнина, то йому буде байдуже до предмету християнської етики», – наголошує директорка [18].

Школа знову почала докладати усіх зусиль, щоб все таки влада змінила статус комунальної на корпоративну, але з'явилися певні перешкоди. Коли на початку існування школи приміщення передавали районній раді, вона його не оформила, а оскільки церква є власником землі, на якій побудована школа, то і приміщення також вважається церковним. І тепер, коли вже утворилися ОТГ, знову потрібно укласти новий договір передачі приміщення міській адміністрації. Процес підписання договору затягнувся на роки, а в теперішній час взагалі відкладений, тому що в Україні триває війна.

В нинішній час важко говорити про перспективи школи у майбутньому. Директорка та інші вчителі хочуть зберегти початкову мету цієї школи: навчання та виховання учнів на основі християнських цінностей, а з теперішніми законами та європейськими тенденціями зробити це дуже складно. Перший варіант – це перетворити гімназію у приватну християнську школу. Але в межах міста Ківерці по фінансових причинах це не можливо.

Або інша альтернатива – корпоративна школа, за що педагогічний колектив разом з батьками зараз і продовжують боротися.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

У дослідженні ми описали стан функціонування християнських шкіл в Україні, а саме: Дубенської гімназії «Премудрість», Луцького приватного ліцею «Скарбниця мудрості», Харківського приватного ліцею «Початок мудрості» та гімназії №5 м. Ківерці. Зазначимо, що Ківерцівська гімназія не є приватним закладом освіти, а загальноосвітньою школою, у якій виховання здійснюється на християнській основі.

Усі вищезазначені школи є міжконфесійними закладами освіти, хоча засновані протестантськими церквами. Незалежно від свого віросповідання усі діти абсолютно рівні у своїх правах на навчання. Такий самий принцип застосовується щодо педагогічного колективу. Школи мають фінансову підтримку від церков, благодійних фондів та спонсорів з-за кордону.

У статуті кожної школи зазначено, що заклад має релігійне спрямування та навчально-виховний процес здійснюється на основі християнських цінностей. У школах «Початок мудрості», «Премудрість» та Скарбниця мудрості» обов'язковою є біблійна інтеграція на усіх уроках. Ківерцівська гімназія працює за авторською методикою М.П. Гузика. Крім того, в усіх закладах викладається предмет «Християнська етика» за рахунок варіативної складової. Особливістю шкіл є наявність молитви на початку робочого тижня та дня, тематичних досліджень Біблії та загальних обговорень певних біблійних принципів.

Активно відбувається виховна робота, яка також базується на біблійних принципах. Проводяться різноманітні заходи та здійснюється національно-патріотичне виховання крізь біблійну призму. Учні спонукають любити та поважати своїх батьків, родину та Україну. Також здобувачі освіти вчаться шанувати свою історію, культуру та традиції, бережливо ставитися до оточуючого світу, як до Божого творіння.

Зауважуємо, що школи не тільки дають гарне виховання своїм учням, але забезпечують високий рівень якості навчання здобувачів освіти. У закладах дбають, щоб усі вчителі були дійсно професіоналами своєї справи. Тому вчителі постійно працюють над вдосконаленням своєї педагогічної майстерності, вчаться та проходять курси підвищення кваліфікації.

Хоча на початку свого існування, заклади освіти зустріли такі перешкоди, як невизнання зі сторони влади й інших шкіл, негативне ставлення окремих державних службовців через релігійну спрямованість закладу, але за часи свого функціонування вони беззаперечно показали, що християнські школи дають якісні знання своїм школярам та формують у них правильний світогляд. Християнські заклади освіти користуються великим попитом у суспільстві та можуть задовільнити потреби батьків у якісному та безпечному навчанні та вихованні дітей.

ВИСНОВКИ

За темою дослідження було здійснено теоретичний аналіз вітчизняної наукової літератури, а також інформації з освітніх, культурологічних, правознавчих та релігієзнавчих електронних ресурсів.

Установлено, що протестантські громади після здобуття Україною незалежності змогли створити мережу закладів середньої освіти, які стали повноправними учасниками освітнього простору України. Крім того, була створена організація МАРХО, яка об'єднала усі християнські школи України та почала надавати допомогу у створенні та розвитку християнських закладів освіти.

Не зважаючи на достатньо велику кількість християнських закладів освіти та їх популяризацію в Україні за останнє десятиліття, обрана нами дослідницька тема щодо дослідження системи християнських середніх закладів освіти України в цілому має низький ступінь вивченості.

Проаналізований сучасний стан якості надання освітніх послуг у християнських середніх закладах освіти (на прикладі діяльності Дубенської гімназії «Премудрість», Луцького приватного ліцею «Скарбниця мудрості», Харківського приватного ліцею «Початок мудрості» та гімназії №5 м. Ківерці).

Ми визначили, що християнські школи характеризуються: дитиноцентризмом, відкритістю, інноваційністю, демократичним характером,

використанням відомих авторських здобутків, заснованих на вітчизняних та закордонних педагогічних ідеях, які випробувані часом та визнані в освітньому середовищі.

Християнські приватні заклади спрямовані на формування в учнів правильного світогляду та уявлення про реальний світ, пізнання Творця світу та цілей буття людини, розкриття потенціалу закладеного Богом, розвиток учня як творчої особистості здатної до вирішення нестандартних життєвих ситуацій. Звісно, що дана діяльність вимагає від педагогів та батьків затрати великої кількості зусиль, часу, постійного саморозвитку та самовдосконалення.

Проаналізувавши різноманітні джерела, ми визначили, що християнські приватні заклади існують по всій Україні, кожен з них має свої особливості, підходи та власний погляд на освіту. У переважній більшості батьки вибирають християнську школу для своїх дітей через те, що хочуть, щоб діти навчалися та виховувалися на основі християнських моральних цінностей. Крім того, для батьків важливі безпечні та комфортні умови, у яких відбувається освітній процес, малокомплектні класи та високий рівень якості освіти.

Більшість батьків задоволена послугами, які надають християнські приватні школи в Україні. Такі школи мають хороше матеріально-технічне забезпечення, використовують передові навчальні технології, застосовують індивідуальний підхід до кожного здобувача освіти, створюють захопливий процес навчання, розширюють кругозір дитини та формують правильний християнський світогляд.

Ми стверджуємо, що християнські приватні школи – це перспективний напрямок діяльності в Україні. Враховуючи сучасні тенденції, які просуваються в державну освіту, велика кількість церков та батьків починають усвідомлювати важливість збереження та розвитку християнського світогляду у дітей. Тому при виборі закладу освіти, у якому буде навчатися дитина, все більше батьків задумуються саме про

християнську школу. Отож, спостерігаємо, що існує велика потреба у створенні християнських середніх закладів освіти у багатьох містах України.

Список використаних джерел та літератури

1. Антонець М. Я. Комбінована система організації навчально-виховного процесу в авторській школі М. П. Гузика. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/1851/1/8.pdf> (дата звернення: 12.06.2022).
2. Батькам та лідерам церкви. URL: <https://mapxo.org/roditelyam-i-cerkovnym-lideram> (дата звернення: 08.03.2022).
3. Біблія / сучасний переклад. – Київ.: Українське Біблійне Товариство, 2021 рік. – 1172 с.
4. Вища освіта. URL: <https://mapxo.org/vysshego-obrazovaniya> (дата звернення: 13.02.2022).
5. Відгуки. Харківська приватна загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів «Початок мудрості». URL: <https://www.education.ua/schools/kharkov/sh-nm/> (дата звернення: 14.08.2022).
6. Гімназія «Премудрість». URL: <https://www.premudrist.com/golovna> (дата звернення: 12.09.2022).
7. Гімназія «Премудрість». URL: <https://www.facebook.com/premudrist> (дата звернення: 12.09.2022).
8. Гімназія №5 м. Ківерці. URL: <https://kivexschool.wixsite.com/kesh/--ca0v> (дата звернення: 03.07.2022).

9. Гімназія №5 м. Ківерці. URL:
<https://www.facebook.com/gymnasium5kivertsi/> (дата звернення: 03.07.2022).
10. Гузик М. П. Комбінована система організації навчально-виховного процесу в загальноосвітній школі : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09. Київ, 2004. 25 с. URL:
<http://biography.nbuv.gov.ua/data/data/bibliogr/3489-1.pdf> (дата звернення: 18.09.2022).
11. Досвід протестантських церков у створенні загальноосвітніх шкіл. URL:
https://risu.ua/dosvid-protestantskih-cerkov-u-stvorenni-zagalnoosvitnih-shkil_n8914 (дата звернення: 18.09.2022).
12. Дошкільна освіта. URL:
<https://mapxo.org/doshkolnogo-obrazovaniya> (дата звернення: 05.07.2022).
13. Житомирський приватний християнський ліцей «Сяйво». URL:
<https://radiance.school/> (дата звернення: 07.06.2022).
14. Закон України «Про освіту». URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 05.06.2022).
15. Засади розвитку приватних шкіл в Україні. URL:
http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2018/156.pdf (дата звернення: 18.09.2022).
16. Інтеграція навчання у віру. URL:
<https://mapxo.org/shkolnogo-obrazovaniya/integraciya-obucheniya-v-veru> (дата звернення: 05.04.2022).
17. Інтерв'ю з в.о. директора гімназії «Скарбниця мудрості» Русланою Барко та вчителем християнської етики Мирославою Кубай. URL:
<https://drive.google.com/file/d/1BzAKUbg848u8DmZXSsQqSbgueAszCWkK/view?usp=sharing> (дата звернення: 17.07.2022).
18. Інтерв'ю з директоркою гімназії № 5 м. Ківерці Світланою Свиноей. URL:

https://drive.google.com/file/d/1CQXktCg6oCTwfBmCu1gs4iIoJnfzx_j1/view?usp=sharing (дата звернення: 05.06.2022).

19. Інтерв'ю з директоркою МАРХО Тетяною Чумаковою. URL: <https://drive.google.com/file/d/1C8dlj4ErY7j0Ii15kntGdqIvfVLejBd5/view?usp=sharing> (дата звернення: 04.05.2022).

20. Інтерв'ю з директором гімназії «Скарбниця мудрості» Сергієм Гопанчуком. URL: <https://drive.google.com/file/d/1V0XF4X5em4OAnH1O63lxIoK9n2sG6sL-/view?usp=sharing> (дата звернення: 16.06.2022).

21. Інтерв'ю з засновником школи «Початок мудрості» Олександром Вяловим. URL: https://drive.google.com/file/d/1Cw_iMAoNGj3jLSl68s_KR9xXEu8DsNN_/view?usp=sharing (дата звернення: 18.09.2022).

22. Інтерв'ю з пастором ц. Фіміам Юрієм Михальчуком. URL: <https://drive.google.com/file/d/1tXGUsUhDUBBduZxa291I63lkNQKG8vcC/view?usp=sharing> (дата звернення: 12.05.2022).

23. Інтерв'ю із заступницею директора гімназії «Премудрість» Інною Радисюк. URL: <https://drive.google.com/file/d/1bdx8lO31K504X7ivaLPifnmXKY1e270k/view?usp=sharing> (дата звернення: 14.09.2022).

24. Канал Дубенської гімназії «Премудрість». URL: <https://www.youtube.com/channel/UCk9jli5CD8t7VFcDrrnE8Wg> (дата звернення: 04.08.2022).

25. Канал приватного ліцею «Початок мудрості». URL: <https://www.youtube.com/channel/UCr9av7egw6Nizvp3SpulQA/featured> (дата звернення: 18.09.2022).

26. Класи під землею. Як виглядає укриття у Дубенській гімназії «Премудрість»? URL: <https://www.youtube.com/watch?v=12--bAxqSAg> (дата звернення: 04.07.2022).

27. Коменський Ян Амос. Велика дидактика. Київ: Радянська школа, 1940. URL: http://library.vspu.edu.ua/inform/vidanna_bibliot/cifrova_kol/komenskij_velika_didaktika_tom1.pdf (дата звернення: 18.09.2022).
28. Лідер християнської освіти. *Слово вчителю*. 2021. №3 (57). С. 54–55. URL: https://slovovchitelyu.org/wpcontent/uploads/2021/07/Slovo_Vchitelyu_03_2021.pdf (дата звернення: 14.07.2022).
29. Лілія Гриневич про християнські школи. Коментар. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=хо2WjB39quM> (дата звернення: 13.04.2022).
30. Люїс К. Просто християнство / Люїс Клайв. – Львів: Свічадо, 2019. – 224 с.
31. МАРХО – супутник християнської освіти. *Слово вчителю*. 2018. №2 (44). С. 24–25. URL: <https://slovovchitelyu.org/wp-content/uploads/2018/07/2018-244.pdf> (дата звернення: 13.03.2022).
32. МАРХО. URL: <https://www.facebook.com/mapxo.org/> (дата звернення: 18.09.2022).
33. Методика «Віра та наука в класі». URL: <https://vnk.mapxo.org/> (дата звернення: 04.07.2022).
34. Методика навчання «А що якщо?..». URL: <https://achtoesli.mapxo.org/> (дата звернення: 18.09.2022).
35. «Навчання по-християнські 4+». URL: <https://4plus.mapxo.org/> (дата звернення: 12.06.2022).
36. Освітня програма гімназії «Премудрість». URL: <https://www.premudrist.com/osvitnya-programa> (дата звернення: 19.05.2022).
37. Офіційна сторінка МАХІІІ. URL: <https://acsieurope.org/cms/ru/> (дата звернення: 18.04.2022).
38. Офіційний сайт МАРХО. URL: <https://mapxo.org/> (дата звернення: 14.09.2022).

39. Паращенко Л., Громовий В. Приватні школи в Україні: уверх сходами, які ведуть донизу. URL: <http://education-ua.org/ua/articles/143-privatni-shkoli-v-ukrajini-uverkh-skhodami-yaki-vedut-donizu> (дата звернення: 10.04.2022).

40. Положення про порядок створення, реорганізації і ліквідації навчально-виховних закладів. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-94-%D0%BF#Text> (дата звернення: 13.05.2022).

41. Постанова Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності. *Ліцензійні умови провадження освітньої діяльності*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 06.03.2022).

42. Приватна гімназія «Глорія». URL: <https://www.facebook.com/Gloriaschool/> (дата звернення: 16.04.2022).

43. Приватна гімназія «Стежинка». URL: <https://stezhynka.com/> (дата звернення: 02.06.2022).

44. Приватна школа «Надія» м. Чернівці. URL: <https://school-nadiya.com/> (дата звернення: 05.09.2022).

45. Приватний заклад «Харківський християнський ліцей» «Початок мудрості». URL: <http://bw-school.com.ua/> (дата звернення: 08.06.2022).

46. Приватний ліцей «Початок мудрості». URL: https://www.instagram.com/schoolpm_kh/ (дата звернення: 05.09.2022).

47. Приватний ліцей «Скарбниця мудрості». URL: <http://skarbmudrosti.com.ua/> (дата звернення: 04.05.2022).

48. Приватний ліцей «Скарбниця мудрості». URL: <https://www.facebook.com/skarbmudrosti> (дата звернення: 04.05.2022).

49. Приватний ліцей «Скарбниця мудрості». URL: https://www.instagram.com/skarb_mudrosti/ (дата звернення: 04.05.2022).

50. Про внесення змін до деяких законів України щодо заснування релігійними організаціями навчальних закладів. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/498-19#Text> (дата звернення: 13.09.2022).

51. Про затвердження Санітарного регламенту для закладів загальної середньої освіти. *Санітарний регламент для закладів загальної середньої освіти*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/z1111-20#n15> (дата звернення: 18.09.2022).

52. Про повну загальну середню освіту. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 20.09.2022).

53. Ранкова зустріч: що це і навіщо. URL: <https://nus.org.ua/articles/rankova-zustrich-shho-tse-i-navishho/> (дата звернення: 05.10.2022).

54. Реєстр суб'єктів освітньої діяльності. URL: <https://registry.edbo.gov.ua/zagalna-serednya-osvita/?qid=&q> (дата звернення: 04.09.2022).

55. Три помилкові уявлення про християнські школи та достовірні відомості про їхню діяльність. URL: <https://mapxo.org/roditelyam-i-cerkovnym-lideram/tri-lozhnyh-predstavleniya-o-hristianskih-shkolah-i-dostovernye-svedeniya-ob-ih-deyatelnosti> (дата звернення: 13.10.2022).

56. У МОН пояснили, як приватним школам отримати державне фінансування. URL: <https://nus.org.ua/news/u-mon-poyasnyly-yak-pryvatnym-shkolam-otrymaty-derzhavne-finansuvannya/> (дата звернення: 04.08.2022).

57. У чому полягають переваги християнської школи? Є проблема. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=1HL-4NkCVtk> (дата звернення: 21.10.2022).

58. Філософсько-світоглядні основи педагогічної системи М. П. Гузика та особливості його авторської дидактики у спектрі можливостей.

URL: https://dnrb.gov.ua/wp-content/uploads/2016/03/innovators_6_3.pdf (дата звернення: 18.08.2022).

59. Харківські інноваційні школи: довідник / за загальною редакцією С. Т. Золотухіної. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2018. 74 с. URL: <https://bit.ly/3EMbNwo> (дата звернення: 04.06.2022).

60. Християнська школа: взаємовідносини з державою, церквою, батьками. *Слово вчителю*. 2012. №3 (21). С. 24–25. URL: <https://slovovchitelyu.org/journal/nom21/hrystyyanska-shkola/> (дата звернення: 16.04.2022).

61. Церковна діяльність за роки незалежності. URL: <https://poklik.org/tserkovna-diyalnist-za-roky-nezalezhnosti/> (дата звернення: 12.08.2022).

62. Чому християнська приватна школа? *Слово вчителю*. 2016. №4 (38). С. 29–31. URL: [https://slovovchitelyu.org/wp-content/uploads/journal/SlovoVchitelyu-2016-4\(38\).pdf](https://slovovchitelyu.org/wp-content/uploads/journal/SlovoVchitelyu-2016-4(38).pdf) (дата звернення: 08.07.2022).

63. Шкільна освіта. URL: <https://mapxo.org/shkolnogo-obrazovaniya> (дата звернення: 06.09.2022).

64. Що Біблія говорить про те, чому християни повинні навчатися в християнських школах? URL: <https://mapxo.org/roditelyam-i-cerkovnym-lideram/chto-bibliya-govorit-o-tom-poc-hemu-deti-hristian-dolzhen-uchitsya-v-hristianskih-shkolah> (дата звернення: 07.10.2022).

65. Що робить християнську освіту особливою? URL: <https://mapxo.org/shkolnogo-obrazovaniya/chto-delaet-hristianskoe-obrazovanie-osobennym> (дата звернення: 06.08.2022).

66. Що робить школу християнською та як її організувати? – Київ: МАРХО, 2021. – 182 с.